

Verastreren als Hollandse goudmijn I

Van gemengd bedrijf naar agrarische industrie

Mijn vader kon een aanstelling krijgen als inspecteur van een Zuid-Hollandse Verzekeringsmaatschappij. De aanstelling geschiedde voor een district in Zuid-Oost Brabant. Het omvatte de Meijerij, Kempenland en Peelland. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw. Die maatschappij zag dat gebied nog echt wel als een wingewest waar enorme premies waren te scoren bij de verzekering van de grote geïndustrialiseerde varkenshouderijen die toen in die regio net in ontwikkeling waren, stellig mede onder grote druk van de diverse kabinetten die Herrijzend Nederland wilden opstuwten in de vaart der volkeren. Het district was echt nog landelijk met veel gemengd bedrijf van keuterboertjes die wat akkerbouw en veeteelt bedreven, daaronder het pluimveebedrijf mede begrepen, dat laatste vooral in de omgeving van Someren en Asten.

Aan dat gemengd bedrijf was iedere grootschaligheid en economisch uitgekende efficiëntie wezensvreemd. Dat kwam vooral doordat de boertjes hun te bewerken percelen hoogst versnipperd door een groot gebied hadden liggen, gevolg van het steeds weer verdelen van oorspronkelijk aaneengesloten agrarisch gebied onder de zonen van een erflater die óók al, in de negentiende

eeuw, verspreid liggende kavels had gekregen waarbij vooral de oudste zoon bepaalde traditionele privileges genoot als stamhouder.

Sicco Mansholt

In Den Haag zat een Friese heerboer op de portefeuille van de minister van Landbouw en Veeteelt, zekere Sicco Mansholt. Die had besloten dat de boeren, eventueel onder dwang, zouden komen tot onderlinge ruilverkavelingen zodat ze grotere grondpercelen aaneengesloten machinaal zouden kunnen gaan bewerken met het oog op grote veldoogsten en verder enkele kavels zouden bezigen als bouwgrond voor enorme stallen met ingenieuze gemechaniseerde voedseldistributiesystemen, gevoegd, op hun beurt, door hoogoprijzende silo's.

Mansholt bij een verkaveling

Daardoor zouden boeren kunnen inschakelen in standaardcontracten met de vleesverwerkende conservenindustrieën die ook hoge vlucht namen in deze regio waarbij de aan te leveren biggetjes in enkele maanden met krachtvoer en hormoonpreparaten zouden kunnen worden opgefokt tot beren die internationale roem boekten wegens hun vlezigheid en de kwaliteit van de daarbij te versnijden hammen terwijl werkelijk alle restanten van de beer ook consumptief doelmatig in het nijverheidsproces werden aangewend tot en met de borstelige haren, de hoeven, de flaporen en loze ingewanden toe. De boer moest dus diepte-investeringen gaan doen.

Het grootschalige verindustrialiseerde bedrijf

Want hij had hierbij hoge technische apparaten tot en met computerachtige sturingsmechanieken nodig en verder de zekerheid van langlopende afnamecontracten bij de vleesindustrie en hun wederafnemers tot aan de detaillisten toe. De boer moest heel zeker weten dat hij zijn beren kwijt zou kunnen, met ijzeren regelmatigheden en geborgd debiet over de hele wereld toe. Den Haag prees dat ten zeerste aan en stelde allerlei prettige fiscale

privileges in het vooruitzicht, want Den Haag had moeten vaststellen dat Nederland schier failliet was.

De Duitsers hadden in Nederland veel langer dan elders hun bezettingen kunnen effectueren en vanaf september 1944 alles eraan gedaan om de economische infrastructuur van Nederland volkomen te vernietigen via een politiek van verschroeiende aarde, om zo maar eens te zeggen. Zo hadden ze de havens van Rotterdam volledig in de laatste oorlogsmaanden vernield tot en met de trekhaken waarmee de kademuren van de Waalhaven in de walwanden waarop de huizenrijen stonden waren verankerd. Verder hadden de Nederlandse autoriteiten vanaf 15 mei 1940 er hartelijk aan medegewerkt dat de Nederlandse economie en het betalingsverkeer volkomen was geïntegreerd in de Duitse en dus ook zou delen in de Duitse déconfiture die gewaarmerkt werd vastgesteld bij de integrale capitulatie op 8 mei 1945 waarbij Duitsland als mogendheid ophield te bestaan.

Nederlands aanstaande faillissement

Het scheelde niet veel of Nederland had ook in dat bankroet moeten delen. Het zat zonder noemenswaardige buitenlandse valuta. Daarom vond Mansholt dat de boeren niet alleen een tandje hoger moesten schakelen in het verwoeste Nederland. Ze moesten zichzelf en hun bedrijven opnieuw uitvinden om Nederland te schragen in de competitie van het wereldhandelsverkeer dat langzaam en knarsend toch weer begon los te komen, ook al stond vast dat niet tot een bevredigende vredesregeling kon worden gekomen met Duitsland dat ook volledig op zijn gat lag.

Daarbij moest de Brabantse boer zijn verantwoordelijkheid nemen in de fases van versoberingen door een centraal geleide loonpolitiek. Goedschiks als het kon. Kwaadschiks als het moest. De dwangwetten daartoe waren in de maak. De plichtmatige investeringen daartoe dienden ook verzekerd te worden, want zonder zulk een assurantie zou geen bank krediet willen verschaffen. En die verzekeringen van deze opstallen – de Brabantse boer sprak van “verastreren”-- waren iets totaal nieuws waarbij inventiviteit van de inspecteur zeer te pas zou komen alsmede zijn overredingskracht. Die was nodig want de Brabantse boer zag dat allemaal niet zo zitten, deze breuk met het erfdeel zijner vaderen. En hier was mijn vader nu bij uitnemendheid te pas. Toen hij met pensioen ging loofde de president-directeur van die maatschappij die inmiddels tonnen gouds had verdiend aan die boeren mijn vader omdat hij in staat was gebleken een Brabantse boer over te halen een blok massief schokbeton onder water tegen

brandschade te verzekeren. Of deze lof feitelijke grondslag had laat ik in het midden.

Verastreren als Hollandse goudmijn II

De missie ter verastrering

Mijn vader was graag ingegaan op de mogelijkheid om Zuid-Oost Brabant vanaf de bodem tot aan de nok te verastreren, reeds omdat het iets nieuws was, met ongekende mogelijkheden tot geaccumuleerde provisie. Want wanneer de opstallen waren verzekerd tegen de geschatte nieuwbouwwaarde, was er de mogelijkheid om daarna ook de mechanieken in de stallencomplexen te verzekeren en vervolgens de mobiele combines, de tractoren, de transportwagens en de handwerktuigen, alles bij elkaar behoorlijke premies opleverend aan de assuradeur. De agenten, de tussenpersonen, die de polissen aanbrachten, vingen hun provisie. Maar mijn vader, ook niet te lui, sloot dan voor de nog overblijvende verzekeringsmogelijkheden tegen ieder gedacht en ongedacht ongeluk of incident aardige polisjes af. Want Den Haag subsidieerde gul, indien de boer een op expansie gerichte ondernemer bleek.

Dat bleek die boer vooral te zijn als er een werkdadige afdeling van de Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond (hierna ook: NCB) in de buurt was mét een wervende pastoor die ook aandrong op moderne boerenbedrijven. En menig geestelijke legde zich daar op toe en drong de boer in een richting die deze eigener beweging beslist niet gegaan zou zijn. De boeren bleken immers conservatief, dus gehecht aan de bedrijfsvoering die hun voorvaders ook hadden gepraktiseerd en afkerig van schulden en vooral hypothecaire zekerheidsstellingen bij de aflossingen, die uitgezet en geïnd werden door de Rafeissenbanken in de dorpen en steden, later opgevolgd door de Boerenleenbanken. Die op coöperatieve basis inderdaad verregaande kortlopende kredieten bleken te verschaffen. Hetgeen vervolgens leidde tot een opeenstapeling van jaarlijkse annuïteiten. Tot aanmerkelijke bedragen.

De tussenkomst van de geestelijkheid en Brussel

De pastoor riep er echter de zegen van God de Vader over af en de bank in kwestie was in de beginfasen van deze praktijken redelijk zorgzaam voor de debiteur wiens deposito nauwkeurig in de gaten werd gehouden en die aanvankelijk door vaderlijke adviezen van bank en priester ook behoed werden voor overcrediteringen. Want we waren christenzenzielen onder mekaar, is het

waor of nie? Dat bleek in deze prille beginfase waor. Zeer waor. Maar op den duur toch ook weer niet. De boeren kregen de smaak te pakken, wenden aan de annuïteiten en kochten er gelijk maar een luxe autootje bij en lieten de boerderij wat moderner inrichten en verbouwen zodat ieder gezinslid een eigen kamer had. Dat was goed voor de zedelijkheid en het fatsoen. Een thema dat in de vijftiger en zestiger jaren de belangstelling van pastoors had. We niet werkte zou niet eten en dat werken moest ook in het zweet des aanschijns geschieden. Dat moesten de beminde gelovigen goed begrijpen en vooral de boeren, die itich al zo dicht bij Gods biotische schepping vertoefden.

Met huishoudelijke apparatuur en ook een televisie erbij, hoezeer deze verschafter van een verrekijkersblik aanvankelijk met groot wantrouwen begroet werd. De schuren werden steeds groter, de silo's steeds hoger en de mechanieken steeds ingewikkelder en energievretend. Je zag het aan het landschap dat van zijn typische coulissenstructuur werd ontdaan: de reien canadassen gingen tegen de grond, de percelen lagen niet langer één jaar brak en de pijnboomboschages die soms zulke leuke perspectieven verschaften in het immer verschietende landschap bleken overbodige en hinderlijke groenornamenten die geen waar opleverden voor het geld dat ze kostten en bezetten. Bovendien kon de zwaardere tractor en sproeier er niet hendig langs. Ja, Zuid-Oost Brabant veranderde. En grondig.

De verandering in de leefomgevingen

Dat zag je, als je er een aantal maanden niet geweest was. Zelfs de Dommel werd ontdaan van zijn onmogelijke meanderingen die Van Gogh en de zijnen nog in ontroering hadden kunnen brengen. Maar dat waren kunstartisten. Daar kon de vooruitgang geen rekening meer mee blijven houden. Dat vond Den Haag. En uiteindelijk Brussel ook. En daar werd het landbouwbeleid, zei men, gemaakt. Hoe, dat wist geen mens. Maar Brussel deed het. Je herkende het Peelland wel niet meer. Maar Brussel wou het. En God zag dat het goed was. Dat bevestigde de pastoor. En die had ervoor gestudeerd, is het waar of nie? Zo was ook mijn vader een ongedachte missionaris van God Heilsplan met de mensheid. Door te verastreren wat er te verastreren was.

Mijn vader maakte beroepshalve een totale sanering van het gemengde kleinbedrijf van de Brabantse boer in Kempen- en Peelland vanaf de zijlijn als tussenpersoon voor verzekeringen mee. En ik dus ook, als jochie van acht tot twaalf jaar. Mijn vader “verastreerde” immers bij voorraad, nog voordat de eerste spade in de grond gestoken was, de opstallen van de gigantische agrarische bedrijven die in het Zuid-Oost Brabantse landschap begonnen te verschijnen onder immense druk van de regering in Den Haag sedert 1951. Het begon met een volledige en eigenlijk ook onbedoelde herinrichting van het schilderachtige coulissenlandschap in deze regio en vooral De Meijerij in het langgerekte beddingdal van de Dommel en diens sprangen.

De boerenbevolking had verspreid over diverse landbouwgebieden onregelmatige en onlogische kavels liggen van agrarische gronden bestemd voor de teelt van diverse gewassen zoals rogge, tarwe, aardappelen, bieten, maïs (al kwam dat nog niet veel voor) en vruchten op stam als appels, peren, kersen, pruimen en perziken als was dat laatste zeldzaam. Deze versnipperde kavels waren het gevolg van voortdurende eeuwenlange overerving van deze gronden, meestal herkomstig uit de tiendarealen die de prins-bisschop van Luik was gaan uitgeven sedert het Verdrag van Meerssen in 876, waarbij deze kerkvorst het militaire gouverneurschap had toegewezen gekregen vanaf de Haspengouw het Maasdal volgens tot aan Den Bosch. De bisschop moest de neutraliteit van het dal garanderen. Hij had daarvoor geld nodig. Veel.

De Lex Salica

Deze arealen had hij geconcessionneerd aan abten. Die hadden het verpacht aan dekens en dezen weer aan pastoors die het uiteindelijk lieten pachten door

keuterboertjes. Dezen kregen oorspronkelijk heel wat hectaren in bezit, maar dat bezitsrecht werd opgesplitst bij versterf naar de beginselen van het Salisch recht dat destijds dominant was. De oudste zoon placht het pachtrecht te krijgen, maar was die er niet, dan werd de pacht verdeeld over de alsdan rechtverkrijgende aangetrouwde mannen. Tot aan de tachtigjarige oorlog in de zestiende eeuw leidde dat al tot het uiteenvallen van de oorspronkelijke pachtgebieden in kleinere kavels waarvan zelfs een daggelder nauwelijks kon leven. In de gebieden van de Lage Landen boven de Grote Rivieren Maas, Rijn en Schelde was de erfrechtelijke situatie totaal anders, omdat daar het gloednieuwe dijk- en kwelder- polderrecht dwars door het Salische erfrecht heen ging en omdat de staten-generaal de tiendrechten van de bisschop van Utrecht stomweg nietig verklaarden.

Die bisschop had ook de positie van militair gouverneur gehad, maar die had zich al veel vroeger dan de Luikse mijterdrager moeten schikken naar de dijkreglementen van de graven van Holland. Dus naar de nieuwe eigendomsrechten die het wereldlijke gezag daar had afgekondigd. Het gevolg was dat boven de Grote Rivieren een totaal ander buitenstedelijk eigendoms- en bezitsrecht tot stand kwam in de laatste helft van de vijftiende eeuw dat zich versneld voortzette in de zestiende nadat de provincies dáár het feitelijk gezag van hun katholieke monarch hadden afgezworen.

De aantasting van de eigenaard van Kempenland

In Kempenland had je vooral veel keuterboeren met hun karakteristieke langgevelboerderijen in lintbebouwing langs de landwegen. Met al die kavels, verspreid over de streek. Soms moest een boer met gerei en span wel kilometers omrijden om een kavel te kunnen bewerken. Het was dus een oneconomisch ingericht landschap. Maar wel schilderachtig. Den Haag, dat de geleide loonpolitiek met de bestedingsbeperking graag wilde loslaten zon op nieuwe economische activiteiten, maatschappijbreed. De landbouwsector kwam daarvoor volgens de zo socialistische minister van landbouw Sicco Mansholt bij uitstek in aanmerking.

Hij besloot de agrarische producenten te noodzaken tot gigantische ruilverkavelingen, gevolgd door superspecialismen binnen op te zetten macrostructurele geïndustrialiseerde bedrijven voorzien van de reeds genoemde modernste productiesnuffjes. De boeren in deze regio hadden er opmerkelijk weinig zin in. Sicco moest veel overleggen met hun Nederlands-Christelijke Boerenbond (NCB) voordat de ruilverkavelingen in de versnelling kwamen, want de boeren waren gehecht aan bedrijf en familietradities. Sommigen hadden eeuwen gewoond in hun bedoentje met herd en stookplaats. Dat was hen dierbaar.

Maar wie niet mee deed met de nieuwe koers kreeg het moeilijk, om niet te zeggen: werd van overheidswege vakkundig via bureaucratische dwangmiddelen geprest om het wederstrevend hoofd in de schonkige schoot te leggen. Met onteigeningen werd bedreigd, ook al omdat de verkaveling ineens dringend noodzakelijk bleek ter kanalisatie van Dommel, Tongelreep, Aa en Gender met de ontgrindingen en waterloopverleggingen van dien. Het beroep op waterstaatkundige noodzaak was mede daarom niet makkelijk te negeren, omdat nog maar kort te voren de watersnoodramp van 1953 grote delen van West-Brabant zwaar had getroffen en massale verziltingen had veroorzaakt die slechts moeizaam teruggedrongen konden worden.

Men moest meegaan met de moderne tijd en wie dat niet wilde moest de gevolgen daarvan dragen. Jammer dat zoveel andere goedwillenden dan ook de dupe werden van zo'n lastpak. De NCB begreep het. En deed vóórwerk. En mijn vader zag wel dat er straks heel wat te verastreren was. Hij schiep dus steeds nieuwe agentschappen. Met nieuwe provisieperspectieven. Hij kwam immers uit Holland. Daar wisten ze hoe geld te maken. Dat werd Hollanders met de paplepel ingegoten. En met grote vaardigheid plaatste vader de ene verzekeringsovereenkomst na de andere in de keukentjes van de boerenstulpen, waar aan de tafels, nog bedekt met de Brabants-bonte zeiltjes en de merkwaardige rood-en-geel garneringen ineens opmerkelijk grote en

ingrijpende zaken werden gedaan. Die vervolgens bezegeld werden door een brandwijnkje. Twee, drie of meer, nu het prúúven bleek te smaken. Naar meer. Zoals dat gaat. Met de zegen van de pastoor. Al preekte die des zondags ook voor gematigdheid met de kermis.

Verastreren als Hollandse goudmijn III

De sociale herinrichting

Ook het verdrag van Meerssen had in wezen macrostructurele herverkaveling tot onderwerp. En eigenlijk richtte het zich óók tegen het Salische Erfrecht dat tot gevolg had gehad in 843 dat het territoriale bezit van Karel de Grote bij diens versterf zou blijven uiteenvallen wegens de legitieme porties van de natuurlijke zonen van deze keizer. Dat zou geopolitiek desastreus zijn. Westelijk Europa zou verslingerd raken aan successieoorlogen waarbij dat immense keizerrijk dat Karel had kunnen vergaren uiteindelijk versplinterd zou raken in mini-rijkjes die zich tegen de steeds krachtiger binnenvallende barbaren uit Oosten en Zuiden niet afzonderlijk effectief zouden kunnen verdedigen.

Uit het Oosten kwam de Teutonen, uit het Zuiden, uit Noord Afrika, de Arabieren, de laatsten gedreven door de geduchte ideologie van de Islam. Daarom werden geopolitieke invloedssferen in deze Meerssense basiliek gedefinieerd, militaire allianties afgesproken en militaire doorgangsroutes geneutraliseerd ten behoeve van expeditionaire militaire strategische reserves van de verbonden koningen en de keizer van het middenrijk.

Het Leuker

Boxmeer

De uitvoeringsregelingen waren talrijk en gedetailleerd. Vooral het statuut van de prins-bisschop van Luik was knap ingewikkeld omdat hij een moeilijke doorgangsweg moest borgen aan de geallieerde legerscharen op de linkergrintbedding van deze meanderende regenrivier. Daarvoor had hij gelden nodig, maatschappen, schansen en fortificaties. Dat werd in deze kerk bedisseld. Met een afsluitende eed op de altaarsteen, namens de soevereinen af te leggen, want schrijven konden dezen zelf niet. Het afdwingen van de medewerking aan de alliantie zou niet makkelijk zijn. De bewoners van deze streken zouden stellig daarin geen voordeel herkennen. Niet voor hen zelf. Niet voor hun generatie. Niet voor de nakomelingen daarvan.

De opgedrongen onnatuurlijke schaalvergrotingen

Mansholt kreeg dezelfde problemen als minister van Landbouw in de kabinetten-Drees van 1951-1956. Hij kreeg met een argwanende en wederstrevende doelgroep te maken, die voornamelijk vergde dat hij protectionistische maatregelen trof om minimum afzetprijzen te fixeren voor de landbouw, die niet wist op te boksen tegen de buitenlandse importen. Mansholt kwam daarom met importheffingen en exportvergoedingen. De boerenorganisaties herkenden dit uit de crisisjaren 1930-1936 en hadden lof.

Maar Mansholt zag in dat dit tijdelijke remedies waren. Hij wilde inzetten op schaalvergroting en daarmee verbonden superspecialisaties en diepte-investeringen. Industrialisatie. Dat was noodzakelijk. Dat kon slechts lonend zijn in Europees verband. Daar moest een gemeenschappelijke markt voor opgezet

worden met een vrij circulatierecht voor goederen. Dat betekende areaalvergroting. Hier liet Mansholt de idee van de socialistische grondpolitiek varen. Hij schakelde hier over op winstmaximalisatie per hectare in gebruik zijnde landbouwgrond.

Een nieuwe benadering van het agrarisch bedrijf als economische propellor

Winstmaximalisatie, opdat failliet Nederland buitenlandse deviezen kon binnenharken via grote export van Nederlandse agrarische producten. Want Nederland was nu eenmaal, dat bleek ineens (het duurde even voordat de regering het totaaloverzicht had) -- volkomen berooid uit de Tweede Wereldoorlog gekomen. De Duitsers hadden het leeggeplunderd. Nederland was economisch volledig onderdeel geweest van het Groot-Duitse Rijk. Het had een deel van diens schulden overgenomen. Het was verder in zijn economische en planologische infrastructuur bijna volledig vernield. Daarnaast had het twee schrikbarend dure koloniale oorlogen gevoerd in Indonesië, het voormalig Nederlandsch-Indië.

De minister van Financiën Lief tinck had alle ministers uit de ploeg onder Drees aangezegd dat ze poen moesten maken. Veel poen uit het buitenland. De staatzelfstandigheid was in het gedrang. Sicco vond dus binnen het kabinet voor zijn agrarische schaalvergrotingsproject warm onthaal. Nederland moest immers herrijzen. Deze aanpak was macro-economisch noodzakelijk. Daarbij dacht werkelijk helemaal niemand aan de ecologische aspecten van een hyperintensieve veeteelthouderij. Laat staan aan “het klimaat”. En ook niet aan de economische collectieve Europese ruimte van een mogelijke continentale vrijhandelsassociatie. Zelfs niet aan het feit dat varkens poepen, hetgeen ze destijds ook al deden.

Mét fosfaat. Zoals ze eeuwen her al plachten te doen. Sicco geeft dat ook toe. In 1971. Toen hij bedacht dat de bodemrijkdom in samenhang met de ecologische integriteit ervan op deze planeet eigenlijk een betrekkelijk schaars goed is die universele grensoverschrijdende waarde heeft, een “common inheritance of mankind”. Sicco heeft ook nadien erkend dat dat eigenlijk behoorlijk stom was. Op zijn departement was wel degelijk door experts op deze gevaarzettingaspecten gewezen van de voorgestane schaalvergroting en industrialisatie van de veeteelt. Maar politiek waren dat hinderlijke bijgeluiden. De volksvertegenwoordiging was er niet van in kennis gesteld. Er was

gewoonweg sprake van een tunnelvisie. Bij iedereen. Niet bij de experts. Maar die praatten ook toen al ingewikkeld en vertelden ook nog eens onaangename dingen. Zoals nu. En altijd. Tot in de eeuwen der eeuwen. Schaalvergroting en mechanische industrialisatie waren de toverwoorden.

Centrale Boerenleenbank aan de Eindhovense Raiffeissenstraat

De schuldenberg die de boer als kettingganger moest voorttrekken

Daarvoor waren nieuwe mechanische methoden noodzakelijk met de bijbehorende opstallen en apparatuur. De boeren zouden daarvoor schulden moeten maken. En dáár haakten veel boeren intuïtief af. Deze schulden zouden moeten worden aangegaan onder hypothecair verband. De annuïteiten zouden generaties nadien blijven bezwaren. Het kon wel zijn dat uiteindelijk daardoor een goed bestaan mogelijk werd in stoffelijke termen, maar de nakomelingen zouden toch elk jaar steeds méér en méér moeten produceren en zulks ook nog stelselmatig met intrinsieke kwaliteitsverhoging. De rentestand, die de boer nooit in de hand had, zou generaties nadien nog stress kunnen veroorzaken bij recessies en crises. De boeren vonden dat ze daaraan beter niet konden beginnen, maar hun belangen-organisaties en vooral de NCB begonnen nu charme-offensieven om de boer te overtuigen dat hij zijn afkeer nopens langetermijn verplichtingen moest laten varen. Krediet, dat was het moderne leven. Voorlichtingsavonden waren dat.

De banken als stimulators van onverantwoord krediet

Daarop waren klerken van de Raiffeisenbank en de Boerenleenbank ook aanwezig die op hoogglanzende folders de dreiging der annuïteiten met ballpoint grondig reduceerden in de rechtermarge van de prospectus van de volautomatische veevoeder-grubinstallatie. En mijn vader was er ook, met aantrekkelijke brochures van zijn verzekeringsmaatschappijen waarin de premies nauwelijks drempels leken op te leveren. Waren er moeilijkheden, dan waren er altijd wel mouwen aan te passen. De pastoor was er ook bij. En die viel bewogen bij.

Er was na afloop altijd bier en daarna alweer brandewijn-met-suiker, dat hielp geducht. Waarom zou de boer ook geen weekje met vakantie kunnen? Trouwhartig keken verastreerder, kassier en geestelijke de boer aan: hij moest de zonzijde van het leven herkennen als eenieder en breng eens een bloemetje onder de mensen. Gods beste zegen was met de boer, zei de deken die speciaal hiervoor uit Veghel was overgekomen nog afrondend. Maar je moest natuurlijk wél met de genade gods mee willen werken. De pastoor kon je daarover meer vertellen. Dat kunnen pastoors altijd. Of beter: dat kónden ze destijds. Toen het geestelijk gezag alles wist. En overal verstand van had. Dat kon je aan de Deken ook goed merken. Die had dan ook een gouden knop op zijn wandelstok.

De Coöperatieve Handelsvereniging van de Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond aan de Zuid-Willemsvaart te Veghel

Verastreren als Hollandse goudmijn IV

Woensdag niet alleen gehaktdag

Op woensdagmiddagen had ik vrij van het lager schoolonderwijs. Dan ging ik met mijn vader mee als hij ter werving zijn inspectiegebied binnen trok: vooral in het akkerbouwareaal rondom de Peel had hij veel klandizie, maar zijn rayon strekte zich uit tot en met Roermond. Verder deed hij veel in de Acht Zaligheden, een kring van kerkdorpen rondom Eindhoven. Die streek zag ik per maand volledig veranderen, want daar ging men zich vooral toeleggen op de geïntensiveerde varkenshouderij.

De Veghelse Centrale Overslaghaven van de Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond

Deze bedrijven hanteerden een omloopsnelheid bij het opfokken van biggetjes tot slachtberen van drie tot vier maanden, waarbij echt geen kink in de kabel mocht komen. Daarbij werden zonder omwegen krachtige hormoonpreparaten gebruikt. De bijbehorende bedrijfsgebouwen deden echt niet landelijk meer aan, met de gigantische voedersilo's, airconditioningssystemen, opslagplaatsen voor vaste voedselkoeken, spoelinstallaties, tractoren met aanhangers en transportwagens. Dat moest allemaal bij voorraad verzekerd worden en uiteraard liefst via mijn vader die aanmerkelijke geaccumuleerde provisies ving. Op een aparte girorekening. Dat wel. En buiten het plichtmatige huishoudgeld dat moeder van de gemeenschappelijke rekening-courant mocht halen om. Dat ook. Dat gaf aan deze expedities iets illegaals. Spannend. Maar voor een christenmens niet geoorloofd, al waren er nog zo veel pastoors bij betrokken. Ik nam mij voor mijn handen in onschuld te wassen. Of mij dat gelukt zou zijn, is echter de vraag.

Ik klom, nog jong en mager van leden, op de stalcomplexen om de hemelwatervoorzieningen, bliksemafleidingen en dakconstructies met ventilatiesystemen te bekijken en schreeuwde mijn bevindingen naar de kostwinner, die veel te corpulent was om zelfs maar op een trapleer te gaan staan. Hij kon het doorgaans best met de klanten en agenten vinden. Hij was niet vies van ritselen, dat wisten zij wel en ze waren ook zeker dat de gunning wederzijds was. Bij branden die vaak geweldig goed uitkwamen was het niet de inspecteur die zelf die kat aan het schijten bracht. Dus als moeder de vrouw de bijkeuken had verlaten werd dat met meer dan één hassebas bezegeld.

Drank maakt meer stuk dan je lief is

Ja, er werd flink wat afgehesen op deze expedities. Mijn vader kon niet goed autorijden in nuchtere toestand. Maar op deze tochten kreeg hij een opmerkelijk zwierige rijstijl. Gelukkig dat er bijna geen medeweggebruikers plachten te zijn. Jammer dat Gouda zo nu en dan een hoofdinspecteur meezond, maar aangezien dat een zware alcoholist was had vader daar ook weinig problemen mee. Om elf uur was het al tijd om te besluiten dat men op één been niet kon staan. Om twee uur was dat gevoelen, na de lunch, nog krachtiger ontwikkeld, zodat vader en zijn superieur menig gevoelig lied aanhieven achter het voorruitje van de grijze Volkswagen-brilletje nadat zij mij bij de Sint Willibrordusschool hadden opgehaald, want ook die hoofdinspecteur was dan al niet meer bekwaam om een trappetje te beklimmen.

Het was oergezellig allemaal, vooral als we in Budel aankwamen waar nog veel meer grotere landbouwbedrijven verrezen, die mede de teelt van runderen tot debiet hadden. Daar waren dan geautomatiseerde en op den duur volledig computerbestuurde melkmachines te verastreren. In het café van mevrouw Van Kessel waar ook veel dienstplichtige Duitse jongens waren werden aan het biljart veel polissen uitgerold waarbij met een dik timmermanspotlood de vereiste rubrieken door klant en inspecteurs werden aangekruist, terwijl Heino via de Jukebox daverend verzocht dat zijn *Jungen bald wieder daheim* zou komen.

Daarna was het tijd voor een schalkse Adamo die in het Luikerwaals een toekomstige schoonvader dringend verzocht iets te permitteren. Waarna de hoofdinspecteur de evergreen *Toen wij uit Rotterdam vertrokken* inzette, bijgevallen door de jeugdige Duitse krijgers die daar de NAVO vertegenwoordigden in grijze manhaftige uniformen die veel bekijks trokken van de Brabantse schonen. Vooral omdat sommige militairen gerechtigd waren een glanzende dolk ter linkerzijde aan de riem te voeren. Dat strekte zeer tot aanbeveling bleek proefondervindelijk bij het selecteren van de meisjes om de

dansvloer mee te betreden en daarna in de avondschemering mede te voeren naar oorden waar het nog gezelliger zou zijn.

De ontluikende welvaart in brede volkslagen

Het was de tijd van opkomende immense welvaart en optimisme: alles kon tegelijkertijd en inééns. Zo was het maar net, wàt vader Drees daar ook tegen in dacht te brengen. Sicco Mansholt had er toch een betere kijk op dan deze ouwe duitendief, stelde een van de boeren behaaglijk vast. Hij dacht er dus serieus over om, nu hij toch voor een godsvermogen twee tractors had gekocht via de NCB ook maar die Mercedes-S vierdeurs erbij te doen voor zijn particulier genoeg want aan een boom zo vol geladen miste men één, twee, drie pruimpjes niet. Subsidie scheen bij de vleet verkrijgbaar uit Brussel, dat was nu het parool. De inspecteurs die deze aanwinsten gaarne verzekerden feliciteerden de gelukkige met zijn beter inzicht, dat toch haaks stond op zijn aanvankelijke gedachte dat vlijt met zuinigheid huizen bouwt als kastelen. Men verstond elkaar als vanzelf. Alleen was nu beter dat de hoofdinspecteur niet trachtte te biljarten, want dat groene laken kon wél stuk.

De Europese integratie

Sicco ging steeds meer in de Europese integratie zien. Een Westeuropese gemeenschappelijke rechtsruimte waarin de burger van de gemeenschap van staten de vier grondrechten zou kunnen uitoefenen die hem bij Europese waarborg zouden worden gegarandeerd in een direct inroepbaar juridisch instrument: de Europese Akte. Het vrij verkeer van personen, diensten, goederen en kapitaal. Daarbij zou hij zich van de onderlinge nationale binnengrenzen niets hoeven aan te trekken. Hij zou zich dus vrij mogen vestigen in die ruimte ter uitoefening van beroep of nijverheid en daarbij zou hij gevrijwaard worden van concurrentievervalsing door de nationale overheden via protectionistische regelgeving. Dus de in- en exporttarieven bij dat interne Europese handelsverkeer waar Sicco zich als minister in Nederlandse kabinetten zo sterk had gemaakt zouden moeten vervallen en ook de inklaringsformaliteiten.

Dat betekende wederom immense schaalvergroting voor de agrarische producten die de Nederlandse boer inmiddels – we schrijven nu 1965 – massaal had kunnen voortbrengen door superspecialisatie, die de rijksoverheid hem had opgesolferd mede door intense hervorming van het agrarisch onderwijs. Die vergrote afzet moest gestimuleerd worden op Europees niveau. Daarom

werden diverse subsidies aan deze boer in het vooruitzicht gesteld door Brussel, zulks op voordracht van en tussenkomst door Den Haag. De visserijsector werd gelijke ontwikkeling voorgehouden en ook deze reageerde gunstig en voortvarend. Het door Sicco in gang gebrachte vliegwiel ging steeds sneller draaien. Dat was ook de bedoeling geweest.

Er kwamen dus steeds meer vruchten uit deze twee sectoren – landbouw en visserij – op de gemeenschappelijke markt, zulks in unieke diversiteit en kwaliteit. Brussel nam het draaien aan dat vliegwielmechanisme over en aangezien deze Europese hoofdstad alles groter placht te doen was dus het einde niet in zicht. Niet voor de deelhebbers aan deze draaiende carrousel.

De Club van Rome en Brabant

Maar wél voor Sicco. Hij kwam er ineens achter dat de stoffelijke voorraden waarover deze planeet – de aarde, zeg ik er voorzichtigheidshalve maar bij – beschikte eigenlijk eindig was. Er was veel. Maar het kon op. En als er veel van verbruikt werd in buitengewoon korte termijn ging dat eigenlijk erg snel. Veel te snel. Hij keek er van op. Het overviel hem eigenlijk, dat inzicht. Zeker toen hij commissaris was bij dat interstatelijk Europese lichaam dat destijds nog de Europese Economische Gemeenschap heette.

Zo, zwevend boven de elkaar beconcurrerende naties, nam hij waar dat de West-Europeanen eigenlijk bezig waren deze planeet zeg maar uit te wonen. Dat moesten ze nu toch eigenlijk niet doen. Hij gaf ook wel aan dat de oliecrisis hem definitief de ogen had geopend. Niet die van 1973 toen de oliesjeiks in het Midden-Oosten de oliekransen hadden dicht gedraaid om de USA en ook Nederland – *bien étonnées de se trouver ensemble* – min of meer te boycotten en te beroven van dit elixer voor hun nationale economie. In 1956 had dit inzicht zich al aan Sicco opgedaan, toen het Suez-kanaal was afgesloten door Egypte voor de olietankers die zouden gaan havenen en lossen in Het Westen. Dat had al een oliecrisis in Nederland en West-Europa berokkend. Maar het inzicht was blijven knagen, ook toen de sluizen in dat kanaal weer gewoon werkten voor de westelijke doorvaart. In 1973 waren Syrië en Egypte Israël aangevallen. Zulks ter terugverovering van de Golanhoogten en de Sinaï. En toen hadden de Arabische staten en Iran ook besloten tot een technische olieboycott. Door aanmerkelijke prijsverhoging per vat ruwe olie.

Varkens mogen niet poepen

Dat was, overwoog Sicco meer in het algemeen, nu toch wel iets wat zou kunnen gebeuren met betrekking tot alle vitale grondstoffen voor het handelsverkeer. Waaronder de vruchtbare aardlagen waarop het goed landbouwen zou kunnen zijn. Hij kwam nog tot een ander verpletterend inzicht. Varkens poepen. In poep zit fosfaat. Soms meer. Soms minder. Maar als veel varkens veel poepen stoten ze veel fosfaat uit. Het schijnt onvermijdelijk. Veel fosfaat is niet goed voor landbouwgrond. Varkens poepen op die grond. Er is niets aan te doen. Als veel varkens veel op landbouwgrond poepen komt er veel fosfaat in die grond. Heel veel, als er ook heel veel varkens zijn. Industriële schaalvergroting in het opfokken van varkens resulteert als het ware in veel varkens.

En deze varkens poepen dan heel veel. Met als gevolg dat er heel veel fosfaat in de grond komt. Dat fosfaat zakt naar beneden. En het komt dan uiteindelijk in

het grondwater. Dat doen alle stoffen die vanaf de aardoppervlakte op de gronden daaronder worden losgelaten. Het is eigenaardig. Maar het is echt zo. Het grondwater krijgt die stoffen steeds te verwerken. Dat grondwater dat in Nederland, typisch is dat, onderhevig is aan eb en vloed. Dat komt eigenlijk omdat Nederland vaak onder de zeespiegel ligt. De fosfaat verplaatst zich dus ondergronds over het hele land, of je het wilt of niet. En dat is niet zo goed voor datgene wat intellectuelen de integriteit van de ecologie noemen. Die komt dan in de knel, als het ware. Het was een heel denkwerk. Maar Sicco kon dat opbrengen. Hij had immers landbouwonderwijs gehad.

Je zou zeggen: Sicco had toch de hongerwinter meegemaakt in november 1944 tot en met de meimaand 1945. Hij had toch kunnen weten hoezeer voorraden eindig zijn. Verder had hij kunnen beseffen vanaf zijn prille ministerschap dat het voeden van de mensheid vooral en in de eerste plaats een vrij ingewikkeld transportprobleem is. Want in september 1944 beschikten de provincies boven de Grote Rivieren in Nederland echt wel over aanmerkelijke voedselvoorraden. Alleen lagen die over dislocaties verspreid. Omdat de Nederlandsche Spoorwegen op last van de Londense oorlogsregeling ieder vervoer over de rails

had doen staken en nadien niet meer had kunnen en durven hervatten konden deze voorraden de Randstad niet bereiken en daar niet kleinschalig over de detaillisten verspreid worden. Daarom stierven nog in mei-1945 ooms en tantes uit mijn familie aan voortgezette hongeroedeem, want is een nationaal transport- en communicatiesysteem eenmaal uitgevallen, dan kost het maanden om het nog weer enigszins op gang te brengen. Sicco was juist minister geworden om nog een nationaal distributiesysteem in werking te stellen dat tot ver na 1950 moest worden gehandhaafd zelfs ten aanzien van primaire bestanddelen van het volksvoedsel.

Het stoffelijke is eindig

Sicco kon dus in 1951 weten, heel goed zelfs, wat er bij grootschalige landbouwteelt mis kan gaan bij de bevoorrading en distributie, vooral als bij superspecialisatie bepaalde regio alleen nog maar bepaald soort voedselbestanddelen voortbrengen in onbepaald grote massa. Het bevreemdt dat hij pas in 1971 – toen hij geen minister was – erachter kwam dat dit voortbrengen stoffelijk eindig kan zijn, haar beperkingen heeft, vooral als door brandstofgebrek zekere bestanddelen niet terecht kunnen komen op de

plaatsen waar ze tot een eindproduct onbedorven, eetbaar en betrekkelijk smakelijk aan de man kunnen worden gebracht. Maar Sicco verzekert het. En waarom zouden wij hem niet geloven? Inmiddels had de megabureaucratie te Brussel het vliegwiel van de landbouwindustrie geheel in haar macht.

En zij legde op exponentiële vermeerdering van snelheid in het draaien aan, niet meer zozeer als middel, maar als eigenstandig doel, omdat zij lidstaten had bestempeld als superregio's in een landbouwproductiestaalkaart waarin agrarische superspecialisaties moesten worden dóórontwikkeld in deze voedselbestanddelen. Het lag voor de hand dat Nederland niet aangewezen werd als wijnproducent, maar zich intensief toe zou moeten leggen op zuivel. Daarbij werd verder aangesloten bij mechanische specialisaties die al op nationaal niveau waren bereikt, opdat die diepte-investering concurrerend lonend zouden zijn mocht de Gemeenschap een prijzenslag aangaan met andere continenten. Dat Nederland daarbij toch als vleesproducent aangewezen werd bij een dergelijke slag met Argentinië lag niet echt voor de hand. Wat betreft de visserij is aarzeling geboden: daar had Nederland, vergelijkenderwijs, nu eenmaal een voorsprong gelet op de technisch hoogontwikkelde visserijvloot, vooral die van trawlers en kotters. Maar dat deze zich pas winstgevend zou kunnen ontplooien als de visserijbanken ver buiten de Noordzee zouden worden gezocht, zelfs buiten de Atlantische Oceaan, daarover had wellicht wat beter kunnen worden nagedacht bij het aangaan van diepte-investeringen in die vloot die ook weer leidden tot jaren lange annuïteiten onder hypothecair verband met het toe te rusten supervaartuig dat uitgroeide tot een drijvende conservenfabriek met koelinstallaties die energie vràten.

De nieuwe bancaire kredietpolitiek en de Braboboer

Bij de varkensindustrie gold, met de nodige wijzigingen, hetzelfde. Maar nu traden ook de kredietgevende instellingen op als aanjagers van deze en dergelijke investeringen. Daarbij moet men in eerste instantie denken aan de Raiffeisenbanken, geünieerd in de Unico Banking Group. Deze banken waren niet langer een regionale coöperatieve krediteringsinstelling van boeren die elkaar voldoende kapitaal garandeerden voor de aanschaf van coöperatief te gebruiken landbouwmachines. Neen, ze werden grensoverschrijdende investeringsbanken die prikkelden tot supranationale beleggingen in grote samengestelde fondsen die de aandeelhouders winstmaximalisatie borgden. De boeren, de oorspronkelijke inleggers, golden nu als soms hinderlijke depositohouders die niet *out of the box* konden denken.

Allicht. Het was hun stiel, hun roeping en hun gewoonte ook niet. Deze Unico Group moest per definitie weinig hebben van retailing van kortlopend krediet. Nadat de Nederlandse Rabobank zich ook had gefuseerd met deze groep werd grootschaligheid van investering een doel. Nog wel een subdoel, maar toch: geen voor de boer nog kenbaar middel meer. De aandeelhouder eiste grotere dividenden, koste wat het kosten moest. Zo werden de kredietgevers aanjagers van nog meer diepte-investeringen waarin hun klanten moesten meegaan wilden ze nog lange termijn-krediet kunnen krijgen. Er kwamen dus meer varkensstallen. Met gigantische fosfaatuitstotingen. Die de ecologie bedreigden.

De overheid greep nu in Nederland naar strafwetgeving om deze uitstotingen te beperken. De Meststoffenwetten van 1984, waarvan de boer adressaat bleek. Hij mocht nog maar beperkte meststoffen-hoeveelheden uitrijden en uitbrengen. Inmiddels bleven Brussel en de banken de boer op- en aanjagen. Een boerenfamilie bleek een misdadige organisatie die van verboden fosfaatuitrijden een beroep of gewoonte maakte. Het Openbaar Ministerie zette zich tot vervolging. Ook massaal. Supermassaal.

De Interimwetgeving beperking varkens- en pluimveehouderijen

Het kabinet reageerde met de onmiddellijke invoering van draconische strafwetgeving via een "Interimwet beperking varkens- en pluimveehouderijen" in november 1984. Deze regeling werd aan de volksvertegenwoordiging gepresenteerd als een maatregel die noodzakelijk was ter waarborging van de ecologische integriteit van oppervlaktegronden en –wateren tegen de voortgezette sluipende vervuiling door fosfaatstoffen die varkensmesterijen en pluimveehouderijen in zogeheten concentratiegebieden plachten uit te stoten. Ze sloot aan bij het arsenaal van straffen, bijkomende sancties en preventieve maatregelen voorzien in de Wet Economische Delicten, hierna ook: WED, die in dit opzicht bestuursrechtelijk instrumenteel was om de rijksoverheid greep te doen hebben op ontwikkelingen in sectoren van nijverheid. Dat instrumentele karakter van die WED, daar ging het bij deze haastwetgeving eigenlijk om.

Die WED stond ruimhartig maatregelen toe als stillegging van het bedrijf, onttrekking van de instrumenten waarmee een strafbaar feit vermoedelijk was begaan, tijdelijke nietigheid van vergunningen en ontheffingen, bevrozingen van vermogensbestanddelen. Daarop kon, onder het toezicht van het Openbaar Ministerie, worden teruggevallen tijdens het opsporingsonderzoek door de Algemene Inspectiediensten die op provinciale grondslag waren georganiseerd, hierna ook: "AID". De Meststoffenwet kwam strafrechtelijk neer op de

introductie van twee nieuwe, ingrijpende misdrijven: een onmiddellijk vestigingsverbod voor dit soort bedrijven en het uitrij-verbod van fosfaathoudende meststoffen binnen de concentratiegebieden. De bestuurlijk initiërende instantie was het ministerie van Landbouw en Visserij. Dat kon de AID's aansturen om bestuurlijk pro-actief in te grijpen via de WED-maatregelen.

De massale en intense strafvervolgingen in Nederland van de Braboboer

Maar die hoorden dan wel gevolgd te worden door repressief optreden vanwege het Openbaar Ministerie dat de bestuurlijke maatregelen zou moeten laten afzeggen door de strafrechter in de arrondissementen waarin de concentratiegebieden waren gelegen. Dat waren aanvankelijk, mede door het subsidiebeleid van de rijksoverheid, voorshands de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Noord-Limburg. De interimwet was in een razend tempo tot stand gebracht. Het kabinet was immers "overvallen" door Brussel dat ineens was komen aanzetten met superheffingen op mestoverschotten, aldus de memorie van toelichting. Die superheffingen waren, zo orakelde die memorie, onderdeel van een contingenteringsbeleid dat de massale productieoverschotten moest terugdringen op nationaal niveau. Die overschotten waren te wijten aan de niet-marktconforme productiemethoden van agrariërs en vissers.

Brabanthallen Den Bosch

Dat deze waren geprikkeld door disproportionele subsidies vanwege Brussel werd er niet bij gezegd. En dat deze disproportionaliteit te wijten was aan Frankrijk dat zijn kwakkelende familiale landbouwsector maar niet wist te reorganiseren op landelijk niveau evenmin. De heffingen moesten gebaseerd

worden op inderhaast gedefinieerde quota per agrarische sector. Die door Brussel werden gedefinieerd naar eindproduct. De productquota. Er was dus een melkquotum, een zuivelquotum, maar ook een mestquotum, als gold het hier een eindproduct. Erg consistent was het niet. Maar dat werd door het Brusselse jargon aardig gecamoufleerd. Een varken werd samen met de koe een mesteenheid, maar de kip óók. Want fosfaat poepten en piesten deze dieren uit. Dat wist hun boer verrekte goed. Maar ingrijpen: homaar!.

De bescherming van derdewereldlanden

De quota hadden ten doel de derdenwereldlanden een betere concurrentiepositie te geven tegenover de overproducerende Europese Economische Gemeenschap op de mondiale landbouwmarkt die kennelijk was ontstaan en die geen concurrentievervalsingen gedoogde wilde het vrije-markt-beginsel er opgeld doen. De reeks van motieven die hadden geïnspireerd tot de interimwet was niet echt geordend, innerlijk toch ook wel tegenstrijdig en veel begrippen waren nog extreem vaag. Dat werd ook tijdens de beraadslagingen in de Tweede Kamer wel erkend. Maar haast was geboden. Daarom juist was gegrepen naar het strafrecht: dat was makkelijker en effectiever te hanteren wegens de WED en het daarin voorziene breedspectrum-arsenaal van maatregelen en bijkomende sancties.

Het Openbaar Ministerie was er klaar voor. Het was geraadpleegd en voorzag wel dat er in de opsporingsfases veel meer personeel bij zou moeten komen, de veelbesproken fte's aan deskundige ambtenarij, maar de officieren van justitie konden op de nieuwe delictsomschrijvingen heel best tenlasteleggingen schrijven. Er zou nu grootschalig vervolgd moeten worden tegen deze nieuwe delinquentengroep en logistiek kon dat niet goed gebeuren in de rechtbanken op hun gewone locaties in de steden. Maar dan waren er nog altijd de Brabanthallen. En het was van latere zorg. Want de AID moest wel ter dege bijgeschoold worden: de nieuwe terminologie en berekeningswijzen zouden hoofdbrekens opleveren. In de lagere rangen, uiteraard. Natuurlijk niet in die van de staande magistratuur.

Verastrering als Hollandse goudmijn V

Het strafrecht als instrument ter economische sanering

De strafvervolgingen waren doorgesproken op de vergadering van Procureurs-Generaal die maandelijks werd gehouden op het departement van Justitie te Den Haag onder voorzitterschap van de secretaris-generaal A. Mulder die zulks

namens de bewindspersoon placht te doen. Mulder was de redacteur van de WED. Hij was eigenlijk voorstander van een instrumentele toepassing van het strafrecht met bestuursrechtelijke nevenkomende maar ingrijpende sancties ter ordening van de algemene nijverheidssector en de staatshuishouding. De samenleving, dat geloofde deze sociaal-democraat heilig, was uiteindelijk *maakbaar*.

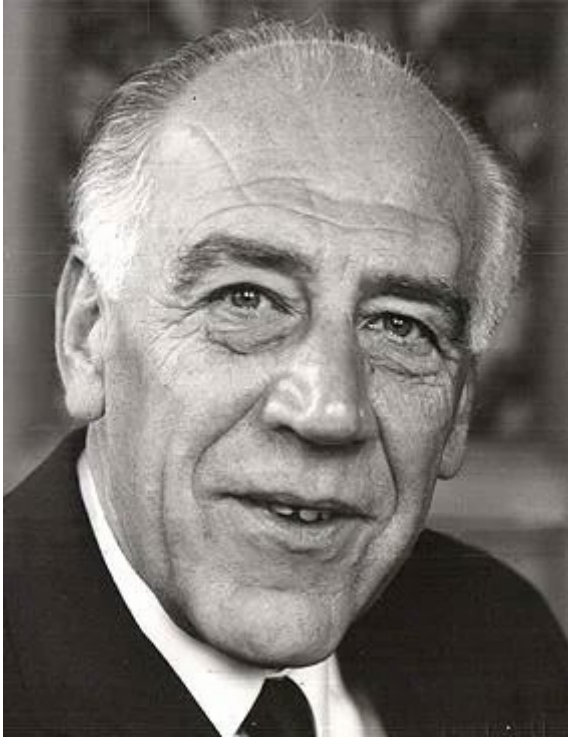
Hij propageerde daartoe een administratief sanctieapparaat dat bestuursrechtelijk ook gerust met terugwerkende kracht moest kunnen reageren. De WED was daartoe een aanzet. De samenleving was maakbaar, mits men de juiste gedragswetenschappelijke modellen daartoe aanreikte. Die modellen waren te vervaardigen door beleidsambtenaren via computerprogramma's en raadpleging van experts uit de academische wereld. Verontreinigden boeren via overproductie? Dan moesten ze door negatieve sancties worden weggesaneerd. Met vergoedingen om hun bestaan te verzekeren. Een bestaan ter herscholing, waartoe zij verplicht moesten worden.

Mulder had daarbij een uitgebreide sociaal-democratische ideologie paraat waarbij hij de staat leidend wilde hebben bij iedere stoffelijke ontwikkeling binnen de soevereine zorgplichten die overheden op zich konden nemen. Daarbij speelde het subsidiariteitsbeginsel bepaald een ondergeschikte rol. Dat beginsel houdt in dat een lager bestuursorgaan – dat niet publiekrechtelijk gedefinieerd hoeft te zijn – juist de uitvoeringstaken aan zich trekt die het binnen een bepaalde rechtsmachtkring nu eenmaal beter kan borgen gelet op specialisatie van orgaan en zijn deelhebbers dan het hogere staatsorgaan. De confessionelen plegen traditioneel van dat subsidiariteitsbeginsel uit te gaan waar de volbloed socialist roept om staatsingrijpen, liefst zo centralistisch mogelijk. Waar de Interimwet Beperking Meststoffen van een centraal gedirigeerde aanpak uitging was deze secretaris-generaal van haar onmiddellijke invoering hartgrondig voorstander. Hij raadpleegde dus geen boeren. En zeker geen Brabo's. Die verstond je tóch niet. En die kenden ook niet de juiste modellen voor beleidsafstemming.

Dries van Agt en zijn strapatsen

Mulder had te maken met een bewindspersoon, Dries van Agt uit Geldrop nota bene, die met het agrarisch bedrijf niets ophad en die toch al niet echt warm liep voor technische uitvoeringsproblemen. Dries ging liever heel hard fietsen. Maar daar werd de maakbare samenleving niet beter van. En verder sprak Dries ook nog eens een soort zelfgemaakt Middeleeuws Nederlands. Daar had

Mulder nou echt niks aan. Gelukkig was Dries meestal onvindbaar. Dan zat hij te zwetsen met Brabo's. Koop je toch niks voor?

Stalen Dwingelbert

Mulder zat tegenover een stel magistraten dat voornamelijk op basis van het anciënniteitsbeginsel tot de hoge magistratuurlijke rang waren doorgedrongen waarin zij zich zichtbaar vermeden en tegen de "IJzeren Kanselier" – zo heette Mulder in de Haagse ambtelijke wandelgangen – konden zij niet op. Ze konden ook beslist het probleemveld waarmee ze nu ineens handhavingstechnisch geconfronteerd werden niet overzien. En ze vormen traditioneel nooit een eenheid. Integendeel. Ze bestreden elkaar ook in bijwezen van de ministers die ze dienden. Dat had Van Agt destijds ook best in de gaten. Die kon zijn tijd beter gebruiken en bovendien kon hij met "Dwingelbert" als hoedanig hij Mulder placht te intituleren als die er niet bij was hoegenaamd niet door één deur.

De rechterlijke macht saneert dat het een lieve lust is

Maar de magistraten hadden allemaal wel behoren te weten dat nu met het positieve strafrecht ineens een totaal andere koers werd ingeslagen dan het

Algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht vooronderstelde in 1881. Een Deel dat óók doorwerkte in de WED. Tenzij de WED dat Deel uitdrukkelijk artikelsgewijs op onderdelen uitsloot. Dat Deel was geheel geredigeerd vanuit de vooronderstelling dat strafrecht altijd een *ultimum remedium* moet zijn en alleen in actie gebracht mag worden als “in hogere regtswijsgeerige zin” een misdrijf – de zwaarste categorie delicten – de uitdrukking is van een morele, ethische en rechtsstellige meerderheidsovertuiging die niet gedooft dat het publieke geweldsmonopolie inert blijft. Het strafrecht borduurt voort op een voorliggende ethiek en moraal. Het strafrecht schept die ethiek en die moraal niet. Het vooronderstelt hun bestaan. Daarbij sluit het als handhavingsmechanisme aan.

Voor overtredingen geldt iets anders, daar is een opportunistische normoriëntering uit utiliteitsoverweging best toegelaten. Maar bij misdrijven moet het gaan om rechtsinbreuken die naar ieders overtuiging eigenlijk strafbaar horen te zijn, zelfs al zou de geschreven strafwet ze niet definiëren via een gefixeerde strafbedreiging gekoppeld aan een delictsomschrijving. Vanaf 1871 was dat *ultimum remedium*-principe steeds weer gehanteerd en geijkt bij de inrichting van de Boeken II en III van het Wetboek van Strafrecht gewijd aan de catalogus van “misdrijven” en “overtredingen” met hun strafbaarheidsgronden.

De minister van Justitie Modderman had tijdens de kamerbehandelingen ook steeds dat principe aangeroepen en per categorie uitgewerkt. De Kamers hadden dat ook steeds weer herijkt, Afdelingsgewijs, als het moest. Wat was nu het volksbewustzijn ten aanzien van het “mestuitrij-verbod” in artikel 14 van de Meststoffenwet? Waarom moest dat eigenlijk een misdrijf zijn? Waarom moest daar een strafvorderlijke vervolging op worden losgelaten? Waarom geen bestuursdwang alléén? Hoe zat het met de miskening van de aanlandquota van kabeljauw die ingevolge een Interim-Visserijwet óók strafrechtelijk zouden gesanctioneerd worden en wat betreffende de melk- en zuivelcontingentering per regio? Die vragen hadden de magistraten, voorgelicht door de hoofdofficieren van de arrondissementen waar de concentratiegebieden en aanlandkades geprojecteerd waren gespecificeerd aan de IJzeren Kanselier die op zijn praatstoel zat moeten vóórhouden. Want ze waren gekomen om te overleggen over het invoerings- en uitvoeringstraject en niet om colleges te horen.

Hoe a-moreel is mestuitrijden in het algemeen?

De hoofdofficieren hadden echter geen oplegnota's aan hun meerderen meegegeven. Want dat hadden zij dan eigener beweging moeten doen. En dat ligt binnen de hiërarchie van het Openbaar Ministerie nooit goed. De fungerend directeurs van Politie – want dat waren de Procureurs-Generaal toen óók nog – hadden ook hun commandeursplaccaten in de Orde van de Leeuw niet in gevaar willen brengen. Dus stemden ze in met de ontplooiing van een vervolgingsbeleid dat talloze boerenfamilies voor het hekje bij de strafrechter zou gaan brengen. Er zouden talloze proefprocedures moeten komen. Want dat de Interimwet onduidelijk en strafrechtelijk defect geredigeerd was dat gaven de wetgevingsjuristen bij Landbouw ook toe.

Verastreren als Hollandse goudmijn VI

Het ongeloof bij de gemiddelde Braboboer

De boeren keken er van op dat de rijksoverheid zich aldus aangordde tot een strafrechtelijke handhaving. Ze konden het nauwelijks geloven. Er was sprake van een brede bouwstop van bedrijfsopstallen. Nu was het tegelijkertijd zo dat de kredietgevers onder hypothecaire zekerheidsstellingen van bedrijfsgebouwen bleven doorpoken binnen de beroepssector, waarbij met name de druk zijdens de RaBO-bank zelf toenam.

Die blééf aandringen op het opnemen van korte termijnkredieten. De RaBo-bank was bij de agrarische doelgroep van oudsher vertrouwd: de Raiffeisen-banken waren onder de hoede van de legendarische pater Gerlachus van den Elsen van de Abdij van Berne te Heeswijk vertrouwde geldschietters geworden ten behoeve van de Zuid-Oostbrabantse keuterboertjes. Van den Elzen had de Noord-Brabantsche Christelijke Boerenbond opgericht als centrale standsorganisatie, zelfs tegen de wil van de bisschoppen optredend voor de boeren en hun welbegrepen lange termijn belangen.

De opstellingen van de bancaire kredietgevers

Deze banken, opgezet als onderlinge waarborgmaatschappijen, waren gezaghebbende raadgevers ook over de Nederlandse agrarische wetgeving en de toepasselijkheid ervan op de bedrijfsmatige activiteiten in coöperatief verband, waarbij de boeren sterk steunden op de wederkerigheid van vergunningen en ontheffingen die de deelhebbers binnen dat maatschappelijk verband hadden. Had één hunner een ontginnings- of ontgrondingsvergunning dan maakte anderen daar binnen dat verenigingsverband net zo goed gebruik van.

De Raiffeisenbanken zetten ook boekhoudkundecursussen op en prentten hun klanten in vooral niet verder te springen dan hun polsstok lang was: voorzichtigheid was echt een deugd. Maar soms moest men toch risico's niet uit de weg gaan om te kunnen concurreren met het geïndustrialiseerde buitenland dat onbegrijpelijk goedkope granen, aardappelen, bieten, veevoeders en kunstmeststoffen massaal wist aan te bieden vanuit Zuid-Amerika en Rusland via bulkvervoer over Antwerpen en Rotterdam die beiden de Rijnvaart wisten uit te nutten na 1910.

Deze banken bleven de boeren ook steunen tijdens de recessieve decennia 1920-1940. De boeren vertrouwden hun directeurs, procuratiehoudende kassiers en wisselopers bijna blindelings, vooral als het de bijna onleesbare Hooghollandse wetgeving betrof die na 1930 duchtig insneed op het boerenbedrijf ten gevolge van een kredietcrisis die was komen aanwaaien over de Atlantische Oceaan.

Dat bleven ze doen, ook toen Den Haag, wederom in bijna onbevattelijk Nederlands, grootschaligheid urgeerde. Dat werd niet anders toen de Raiffeisenbank fuseerde met de Boerenleenbank. Dat deze laatste een totaal andere bancaire politiek voorstond, gericht op de belangen van de aandeelhouders die gebaat waren bij bankovernames in internationaal verband en speculaties ter beurze in *futures*, deelneming in uitstaande vorderingen en derivaten van *futures* wisten de oude klanten van de eerste groep niet. Ze konden niet weten dat De RaBobankgroep uiteindelijk een *investmentbank* was. Grootschalig, niet echt belangstellend voor kleinere depositohouders en leners. En zeker niet dat deze groep en haar beleggers, op hun beurt, overnames beoogden van kredietinstellingen binnen de voormalige Oostbloklanden na de ineenzijging van het IJzeren Gordijn in 1989. De RaBobank was een investment-bank geworden. En de Raiffeisenbank was altijd een retailerbank gebleven. Samen waren ze beslist geen wholesale-bank. Ze werkten elkaar structureel vaak tegen. En daardoor had de nieuwe grootbank een zwalkend beleid.

De loketkoppen veranderden niet

De koppen achter de loketten veranderden voorlopig niet en wat de kassier ze voorhield zou wel kloppen. Deze beambten achter hun getraliede poortjes aan de balie rieden hen verdere investeringen ter modernisering van de opstallen. De annuïteiten moesten dan verhoogd, maar de winsten zouden ook groter zijn en de bestedingen dekken. Weer werden op hoogglanspapier fraaie

berekeningen gemaakt in eveneens lichtgevende vilstiftkrabbels. Het zou allemaal best gaan, hebben we ooit iets voorgespiegeld wat niet uitkwam? De RaBobankgroep bleef dus dat krediet doorjassen en wist de boeren te paaien met de geweldige winstverwachtingen en de leuke dingen die men nog zou kunnen gaan doen. Op krediet. Dat wel.

De bouwstop die nu ineens werd aangezegd bleek een forse streep door de rekening. Dat Den Haag erdoor echt overvallen werd is onwaarschijnlijk. Wie het Brusselse schemercircuit van lobby-isten kent en hun niet aflatende inzet en druk op de ambtelijke beslissers in de voorportalen weet dat deze wending al vanaf 1975 voorbereid moet zijn, reeds omdat zoveel belanghebbenden met commerciële interessen bij die stop zijdelings betrokken moeten zijn geweest. Waaronder verzekeraars en banken. Dat er iets niet kón kloppen volgde al daaruit, dat Brussel de stop mede aanpreeps vanwege de borging van de concurrentiepositie van derde-wereldlanden op hun vooronderstelde mondiale markt.

Oprichting van de Europese Economische Gemeenschap

Is de EEG een vrijhandelassociatie of iets anders?

Sedert wanneer was de Europese Economische Gemeenschap er op uit om die markt te beschermen? Was ze niet opgericht om de interne markt binnen het gemeenschappelijk rechtsgebied te borgen tegen het buitenland door een uniform douane-tarief? Was het niet waarschijnlijker dat Brussel hier uit anderen hoofde een koude sanering van het agrarisch segment beoogde ter bescherming van mediterrane staten die aasden op het lidmaatschap van de zo

bloeiende vrijhandelsassociatie? En als dat zo was, pleegde Brussel hier geen *détournement de pouvoir*, misbruik van overgedragen bevoegdheden door de lidstaten? Moest daar dan niet tegen geprotesteerd worden bij het Hof in Luxemburg, het hof van de Gemeenschap? En waarom overwoog in Den Haag dat niemand? Voordat de boeren gefaseerd strafvorderlijk werden aangepakt?

Verastrering als Hollandse goudmijn VII

De middellijke deelhebbers aan de agrarische nijverheden

Wanneer het gaat om een terugdringing van de agrarische activiteiten die tot fosfaatuitstoot leiden moet men bedenken dat de intensivering van de veehouderij een geweldige reeks niet-agrarische deelnemers teweeg bracht. Ik noemde de kredietsector al. Maar er zijn ook de toeleveranciers van combines, vrachtwagens, de veeartsenijkundigen, de bouwvakkers en mekaniekers voor het onderhoud van de mechanische en computergestuurde onderdelen, electriciens, veevoederbedrijven, slachterijen, conservenfabrieken en zuivelverwerkers, transporteurs over waterwegen en gewone snelwegen, verzekeraars en cargadoors.

De agrariër in strikte zin is maar één van de spelers in dit segment. Vertragingen bij de verrichting van de ketenprestaties bij de één resulteren in onafzienbare cascadeschades bij de opvolgende in de keten met steeds weer wisselende risico-aansprakelijkheden en al dan niet verzekerbare incidenten. Denk eens aan diegenen die allemaal indirect betrokken zijn bij het uitrijden van meststoffen via de enorm ingewikkelde sproeimachines die de fosfaten soms zelfs ook nog bodemdiep injecteren en de expertises die daarbij nodig zijn. Zo'n machine berijden, onderhouden en aan de gang houden, het is beslist niet ieders kopje thee.

En je zag deze enorme apparaten steeds maar nijver uitrijden in het Kempenland, soms zelfs over de snelwegen waar ze geweldige chaos veroorzaakten. Want ook deze machines werden beheerd en uitgeleend in coöperatief verband. De NCB kocht ze aan, maar de hantering ervan was voor rekening en risico van de boer, die voor dat gebruik allerlei vergunningen en ontheffingen moest aanvragen, ook weer via de NCB die ook een oogje in het zeil wilde houden over haar investeringen. Bij de winterstalling ervan kwam ook weer heel wat kijken, ook wat betreft de periode dat er wegens het wintertij stomweg niet uitgereden kon worden en verder was onderverhuur bepaald niet ongebruikelijk. Het fraaie Zuid-Oost Brabant werd steeds meer structureel

vertekend door deze activiteiten en ging werkenderweg lijken op een industrieel park in lintbebouwing.

Ik zag het gebeuren, op dezelfde huiveringwekkende en vervreemdende wijze als de totale transformatie van de eertijds zo landelijke Zeelsterstraat. Ik beschreef dat op BHIC. Zie onder meer:

<https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-strijper-zeelsterstraat-1>. En de daarop volgende reeks beschouwingen

<https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/order=latest/keywords=Strijper,Zeelsterstraat/author=Gerard+Strijards>. Wie er gevoelig voor was werd min of meer primair verweesd van de kinderjaren die hij in deze Kempen had mogen volmaken toen iedereen nog een lied op de lippen had en de waterstanden op de radio meldden van een merkwaardige watertransportwereld die voor Nederland in deze jaren betekenisbepalend was. De wereld was maakbaar op concept, scheen het, via tekentafels. De overheid begon zich nu ook waarachtig te bemoeien met de alledaagse decors van de Brabo. Want ze had een Rijksplan en dat moest uitgevoerd worden, omdat de vooruitgang het eiste. Vragen mochten niet gesteld worden. Het moest van Brussel, was het parool. Aan de Paus vroeg de Brabo óók niet waarom heiligverklaringen heilzaam waren.

Vragen stond verder beslist niet vrij

Daarom vooronderstelt ingrijpen van overheidswege in die keten tijdig en periodiek overleg terwijl tevens een overzichtelijke en begrijpelijke beleidslijn voor de middellange periode in kaart wordt gebracht, met mogelijkheden tot amenderingen door alle belanghebbenden. Dat zou je zo zeggen. Maar dat bleek toch niet het geval. De bouwstop via de Interimwet werd afgekondigd zonder vooroverleg met de sectordeelhebbenden terwijl dat steeds wel had plaatsgehad binnen het zogeheten “Groene Front” dat de partner was van het ministerie van Landbouw. Kennelijk was een absolute geheimhouding noodzakelijk geoordeeld, maar waarom, dat werd niet duidelijk gemaakt. En evenmin wat nu exact het einddoel was van deze ingrepen.

Er werden fasen van afbouw van de veestapel opgegeven bij de introductie van de stop, maar die faseringen werden nadien steeds gewijzigd en dat gold ook voor de bijbehorende typische subdoelstelling, zoals de introductie van de nationale fosfaatgebruiksnormen, de nadere verderreikende aanscherping daarvan, de opgave van de maximale verliesnormen van fosfaat en stikstof, de overdraagbaarheid of inwisselbaarheid van mestquota en de gebruiksnormen van de stikstof- en fosfaat differentiatie per hectare in gebruik zijnde

oppervlakte landbouwgrond. Het overgangsrecht tussen de Interimwet en de als definitief bedoelde Meststoffenwet-1987 was onduidelijk.

De steeds gecompliceerdere regelgevingen

En steeds werd ook bij de misdrijven voor de uiteindelijke materiële invulling van de verboden gedraging – het in de grond of op het water brengen van fosfaathoudende mest – verwezen naar nadere uitvoeringsregelgevingen die gebaseerd werden op ministeriële verordeningen, die vaak in één jaar veranderden en verder gelezen moesten worden in verband met een bijbehorende ministeriële circulaire die steeds weer gedeeltelijk via de Staatscourant-annonces werd bijgesteld, verduidelijkt of genuanceerd werd naar doelstelling. Droog proza, vol onbegrijpelijke termen. Wat was toch in vredesnaam een pluimvee-eenheid? En wat was de kritische uitpeilingsgrens van de fosfaatdepositie per hectare actief aangewend agrarisch oppervlakteland bij anticyclische incidenten in de verwerkingseenheden? De boer had experts nodig, die de NCB ook wel aanleverde, maar waar de stafrechter toch ter terechtzitting geducht en onvoorzienbaar de gezaghebbendheid in twijfel trok. En dan kon het zijn dat het bedrijf werd stilgelegd in afwachting van contra-expertise. Alsof het niks kostte.

Van de idee dat de wet in formele zin – die in gemeen overleg met de volksvertegenwoordiging de strafbare gedraging zo nauwkeurig mogelijk omschrijft – tevoren exact de aansprakelijkheidsvoorwaarden opgeeft bleef niet echt veel over. Dat is het legaliteitsprincipe. Strafbaarheid hoort te berusten op de wet in formele zin. Wat bleef daarvan eigenlijk hier over? Maar argwaan veroorzaakte vooral de immense háást. Welk doel kon die versnelling rechtvaardigen? De rijksoverheid placht ook hier van kleur te verschieten, want ze noemde van den aanvang verschillende doelen. Dat gaf ik al aan. Nu eens ging het om de ecologische integriteit in haar geheel, dan weer om marktregulering, dan was het tegengaan van concurrentievervalsing via omwisseling van quota een doel, dan speelde de mondiale klimaatbeheersing een doorslaggevende rol. Het was niet alleen maar uit academische overwegingen van zuiverheid van oogmerk dat de boeren het einddoel van de Interimwet in de wet verankerd wilden hebben. Dat doel, mits ondergebracht in een begripsbepalend artikel, had alle betekenis voor de interpretatie van de delictsomschrijvingen die uiteindelijk het overheidsingrijpen in alle aspecten moesten dragen.

Veelvuldige interpretatiebandbreedten

Op de strafzittingen – daarover aanstonds – ontwikkelden zich werkelijk hermeneutische bacchanalen over wat de Brusselse overheid nu weer voor doelstelling voor ogen had bij de klimaatwetgevingen die het bij boekwerken ontwikkelde en die getrapt doorverwezen naar Engelstalige verdragen en uitvoeringsovereenkomsten. Waarbij de boer geacht werd ook op de hoogte te zijn van de regelingen ingevolge het Verdrag van Montego Bay 1982 over de waarde van de Volle Zee (*high seas*) als commune ecologische erfenis van de mensheid.

Omdat Nederland, naar bleek, ook nog een zee-oeverende staat (*riperian state*) was, waar ook de Kempenlander natuurlijk zich rekenschap diende te geven. Omdat deze erfenis, dat erfgoed, getijden te weeg bracht in het Nederlandse grondwater dat ook aanmerkelijk onderhevig bleek aan eb en vloed, een nieuw inzicht dat niet onmiddellijk iedere agrariër glashelder voor de geest stond. En ook niet de geraadpleegde expert, die er bepaald van op keek. En ook hier moest de rechter vooral kijken naar het doel van de regelingen in hun onderlinge klimatologische context. Begrijpt u wel?

De ene varkenseenheid poept niet zoals de andere

Dat doel kan een extensieve interpretatie rechtvaardigen of kan, als de regelgever die bedoeling inzichtelijk opgeeft, via rechtshistorische interpretatie implicite bevoegdheden medebrengen bij de strafvordering of bij de aanwending van bestuursbevoegdheden. Het stáát er niet exact uitgeschreven, maar dat moet de bedoeling toch wel zijn, want anders is het uiteindelijk oogmerk niet haalbaar. Dat is dan een geoorloofde redenering. De wetgever bezwoer dat het ging om fosfaatreductie bij de mestuitstoot. Het ging om die fosfaat. Niet om de mest. Het Openbaar Ministerie moest er op gewezen worden dat het verordenende ministerie subsidies gaf bij totaal *fosfaatarme*

voeding. Het gevolg was dat de meststoffeneenheid geen fosfaat kón uitpoepen. Wat er niet in kwam, in die eenheid, kon die eenheid vervolgens ook niet via mestuitstoot uitpoepen. Dat leek er dus op, dat zulk een meststoffeneenheid geen instrument kon zijn tot het begaan van het strafbare feit, te weten: het uitbrengen van ongeoorloofde fosfaten. Maar toch werden boeren en hun bedrijven vervolgd voor het voorhanden hebben van die eenheden.

Dat was dus: vervolgen op basis van een forfaitaire vaststelling van de fosfaat bij een “varkenseenheid” of een “pluimvee-eenheid” uit dat bedrijf op basis van een berekening in een andere lagere regeling van overigens datzelfde ministerie van Landbouw. Was het eigenlijk niet zó dat het ministerie van Landbouw eigenlijk een complete herordering van de nationale veestapel wilde zó, dat er geen concentratiegebieden meer konden voorkomen? Wilde het kabinet eigenlijk niet de alsdan vrijkomende grond voor volkomen andere doelen gaan aanwenden? Dure woongrond scheppen binnen grootstedelijke agglomeraties, bijvoorbeeld? Ter beschikking te stellen aan projectontwikkelaars? Via de Meststoffenwetten, zodat niet hoefde te worden onteigend?

De rechtsgeleerden vinden er óók wat van in hun leerboeken

In de jaren 1985-1987 hield ik mij bezig met het schrijven van een aanvullend leerboek voor de Open Universiteit over het Nederlandse strafrecht, als aanvulling op en toelichting bij het ook dáár gehanteerde standaardwerk van mevrouw D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlandse

Strafrecht. U kent het vast. Sterker nog: u kon het niet neerleggen. Als u daarbij niet inleidt met de opmerking dat u het ook niet opnam, kan u niets overkomen.

Ik hield mij vooral met de merkwaardige strafrechtelijke aansprakelijkheden bezig die sedert 1945 in Nederland waren ingevoerd via de zogeheten Bijzondere Strafwetten, waarvan de WED een sprekend voorbeeld was en waarbij al die andere *Bijzondere Strafwetten* klakkeloos aansluiten mede door de bestuurlijk-instrumentele benadering van dat strafrecht als ordeningsrecht voor de sector van nijverheid, handel en dienstverleningen van commerciële aard. De WED begon voor die wetgeving min of meer te functioneren als een soort grondwet.

De WED bleek een basaal interpretatie-instrument voor de toepassing van de eigensoortige strafbaarstellingen die deze Bijzondere Wetten breed over de economisch segmenten invoerden, vooral ten laste van de imperfecte rechtspersonen en beperkt rechtsbevoegde verenigingsverbanden, vennootschappen en afgezonderde doelvermogens in stichtingsvorm, de fondsen ter werving van gelden voor op het oog ideële doelen. Want de WED kende de aansprakelijkheid van de rechtspersoon op gelijke voet als die van de natuurlijke persoon als uitgangspunt en bood het instrumentarium om deze rechtspersonen op korte termijn volledig te verlammen en op langere termijn een soort *mort civile* te laten sterven. Maar ook de WED moest blijven aansluiten bij de grondbeginselen van het Algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht uit 1881. Ze kon er van afwijken. Maar dan moest dat uit een afzonderlijk afwijkingsartikel blijken, deel uitmakend van het materiële deel gewijd aan delictsoomschrijvingen die WED of Bijzondere Strafwet in het rechtsverkeer beoogde in te voeren. Dat stond nu eenmaal in het afsluitend artikel 91 van dat Algemeen Deel. Hallo? Bent u daar nog? De meeste boeren destijds niet.

De Bijzondere Strafwetten

Dat hield mede in dat die Bijzondere Strafwetgeving ook onderworpen blééf aan de beperkte rechtsmachtsregelingen van dat Algemene Deel. Zoals die vervat waren in de artikelen 2-8 van dat Deel. En verder dat het onderworpen bleef aan het schuldbeginnsel, de daderschapsregelingen, de onvolkomen delictsvormen, de onvolkomen deelnemingsvarianten ex artikelen 45-51 van dat Wetboek zoals het in 1881 had geluid. Tenzij dat bij een afzonderlijke bepaling anders was bepaald. Maar die afwijking moest dan uitdrukkelijk

toegelicht worden bij de definitie van de actieradius van die afwijking en wel op formeel-wettelijk niveau. Het bleek mij, dat de wetgever dat Algemene Deel in die Bijzondere Strafwetten volkomen veronachtzaamd had, vooral als het wetsvoorstel afkomstig was van de wetgevingsafdeling van één van de economisch sectorale departementen zoals dat van Verkeer en Waterstaat, Economische Zaken, Volksgezondheid, Landbouw en Visserij en Onderwijs en Wetenschappen. Zo'n afdeling had over de betekenis van dat Deel overduidelijk niet eens gedacht. Van artikel 91 had ze nog nooit gehoord.

Steevast bleek dat uit het feit dat vrijwel nooit afzonderlijk overgangsrecht was opgesteld in artikelen en dat men geen benul had van de buitengewoon beperkte ruimtelijke heerschappij van het Nederlandse Strafrecht. Dat ging, blijkens artikel 2 uit dat Deel, uit van het territorialiteitsbeginsel. De Strafwet heeft geen toepassing op in het buitenland begane delicten. Daarop volgden dat wel in dat Deel wat uitzonderingsbepalingen die óók in de Bijzondere Strafwetten gevolgd hadden kunnen worden. Maar daarvan was de Bijzondere Strafwetgever zich evenmin bewust geweest. Bij de Visserijwetgeving was dat al pijnlijk gebleken maar bij de Rijtijdenwet kwam dat navrant aan het licht toen een Nederlandse vrachtwagenchauffeur op de Milaanroute werd aangehouden wegens te lang ononderbroken rijden met de vlam in de pijp door de Brennerpas. Hij werd in Nederland vervolgd op basis van de Rijtijdenwet.

Deze chauffeur was student aan de Open Universiteit. Hij had mijn leerboek goed gelezen. En het zelfs begrepen. Hij dagvaardde mij ter zitting van de rechtbank Arnhem. Uit alle voorbeelden die ik in dat boek gaf over verwaarlozing van de principes uit dat Algemeen Deel koos hij dat, waarin ik het miskennen van het territorialiteitsbeginsel in de Rijttijdenwet behandelde. Die wet, zo gaf ik aan, gold, nu daaromtrent geen bijzondere wettelijke voorziening was opgesteld in een jurisdictie-artikel, niet in het buitenland. Ik verscheen ter zitting. Als expert. Getuige-deskundige. Ik vond dat dat eigenlijk reeds daarom niet kon omdat de Nederlandse rechter geacht wordt zelf het Nederlands recht te kennen en te kunnen toepassen. *Ius curia novit*. De rechtbank kent ambtshalve het recht.

Maar de rechtbank ondervroeg mij toch. Uitvoerig over de artikelsgewijze redactie van die Rijttijdenwet. En besloot tot niet-ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie wegens gebrek aan rechtsmacht. In deze passages had ik ook de Interimwet Beperking Meststoffen opgenomen als een eclatant voorbeeld van disconnecties met het Algemeen Deel. Want ook dat was een Bijzondere Strafwet. En ik constateerde dat al die defecten waren voortgezet in de als definitief bedoelde Meststoffenwet-1987. Daar kwam de NCB van op de hoogte toen die vrachtwagenchauffeur triomfantelijk zijn overwinning uiteenzette aan "De Gelderlander". Ik kwam op het dagvaardingslijstje van deze agrarische belangenorganisatie. Daarop besloot het departement van Landbouw de heer Walsweer in het veld te brengen, wetgevingsjurist van dat ministerie. Hij zou gaan toelichten wat de wetgever eigenlijk bedoeld had en dat de strafbaarheden helemaal niet laboreerden aan de defecten die de studeerkamergeleerde Strijards voor de Open Universiteit had bedacht.

De regering erkende dat de Interimwet een noodmaatregel was. Zij moest ingrijpen onder druk van Brussel dat oordeelde dat het meststoffenoverschot in Nederland de pan uit swingde. De wet was daarom in korte tijd in elkaar gezet. Dat ze gebreken had loochende de regering niet. Maar nood brak wetten. Brak nood ook hogere rechtsbeginselen? Was de nood nu zo acuut dat de beginselen ten grondslag liggend aan het Algemeen Deel niet in acht genomen konden worden? Waaruit bestond deze imminente nood dan precies? De regering, oordeelde de Tweede Kamer kon echt niet volstaan met de verwijzing naar de superheffing. Die had betrekking op het beteugelen van de melkplas die binnen de gemeenschappelijke rechtsruimte was ontstaan. Die had niets te maken met de bodemverontreinigingen waar in de Interimwet steeds sprake was.

Verastrering Hollandse goudmijn VIII

De stiekeme Haagse plannetjes ter heraanwending van agrarische gronden

De melkplas was al jaren groeiende, daar was steeds voor gewaarschuwd, ze was onwenselijk maar ze bedreigde niet ineens de Nederlandse ecologie. Ze kon eigenlijk zelfs niet gelden als aanleiding voor deze ingrijpende regelgeving. Bovendien leek het er steeds meer op dat de regering eigenlijk geen duidelijk zicht had op de stikstof- en fosfaatuitstoot over alle agrarische segmenten. Ze gaf toe dat bij die uitstoot ook het intensief gebruik van kunstmest een rol speelde. En die kunstmatige stof had al helemaal niets te maken met de intensieve varkenshouderijen waar de regering het steeds maar over wilde hebben. Zij stelde bovendien een gefaseerde strategie in het vooruitzicht waartoe de Interimwet een inleiding zou zijn.

Wat waren dan precies die fases? Wat voor wetten had de regering nog méér in voorbereiding? Kon ze die niet in één programma aan de volksvertegenwoordiging voorleggen? Welke rekeneenheden bezigde zij nu precies bij het begroten van de uitstoot? Wie had ze bedacht en waarom? De regering bleef in het vage. Ze zegde alleen toe dat er een uitgewogen wet zou komen over de volle breedte van de meststoffenproblematiek en verder dat de

strafrechtelijke beginselen bij de bestrijding ervan nauwkeurig in kaart zouden worden gebracht. Er werd beloofd dat er een integraal meststoffenbeleid zou worden ontwikkeld met een bijbehorend handhavingsarsenaal, over de volle breedte van het ecologisch probleemveld.

De integriteit van de Nederlandse ecologie

Want daar ging het kennelijk toch om: de integriteit van de ecologie. Binnen Nederland. Dat was een beschermenswaardig publiek rechtsgoed. Het was eigenlijk iets nieuws, dus de regering moest zich over de juiste aanpak bezinnen. Daarbij zou het strafrecht handhavingsinstrumenten moeten bieden. Waarom dat zo was, daarvoor werden geen overtuigende rechtspolitieke argumenten gegeven. Maar er zou een universele Meststoffenwet komen.

In afwachting zou er geëxperimenteerd moeten worden. Boeren zouden een meststoffenboekhouding moeten bijhouden en ze zouden daarbij contrôles moeten gedogen van de AID. Er zou een Mineralenaangiften-systeem komen. Voor de hele sector. Deze plichten zouden allemaal strafrechtelijk gesanctioneerd moeten worden, er zat niet veel anders op. In 1987 kwam er een Meststoffenwet. Maar die bleek, niettegenstaande toezeggingen van het kabinet, behept met dezelfde disconnecties met het commune strafrecht als de Interimwet.

En Brussel vond verder dat ze helemáál niet kon gelden als nationale implementatiewet van het door de Europese Gemeenschap voorgestane nitraat- fosfaat- en stikstofbeleid. De ministeriele verordeningen buitelden over

elkaar heen en ook de bijbehorende uitvoeringsbesluiten, die steeds weer termen gebruikten in woordluid identiek aan de voorgaande, maar niet in de onderliggende rekenmethodes die ook steeds weer wijzigden. De sector had best reden tot klagen.

Een speciaal zendingsgemachtigde geeft raad ter zitting

Het departement besloot nu tot de zonderlinge kunstgreep de heer Walsweer steeds ter strafzittingen te doen compareren om uit te leggen wat de wetgever eigenlijk had bedoeld op het moment dat de AID de misdrijven en overtredingen had vastgesteld. Dat was ook nodig, want de opsteller van het Mineralenaangifte-systeem had duidelijk alleen gedacht aan melkveehouders. Maar het werd bij analogie ook maar toegepast op de intensieve varkens- en pluimveehouderij.

Maar als het handhavingssysteem onderworpen was aan het legaliteitsbeginsel neergelegd in artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht, dan was die buitenwettelijke analogie toch verboden? Aldus veel economische politierechters die ook mij die vraag stelden. Die ik bevestigend moest beantwoorden. Het systeem was onnauwkeurig, maar leidde tot de oplegging van hoge boetes. Echt straffen in de zin van artikel 6 van het Europese Mensenrechtenverdrag. Dat verdrag schreef voor deze strafopleggingen voor dat ze moesten steunen op een wet in formele zin, een nationale publieke regeling. Niet op een aanvullend ambtelijk advies. En was het niet zo dat het wettelijk systeem duidelijk moest zijn uit de formele en publiek toegankelijke regelgeving zelf? Niet uit hoofde van aanvullende colleges van een departementsambtenaar, hoe deskundig deze wellicht ook was? Dat vond ik óók. Walsweer vond mij niet echt aardig. Dat begreep ik best.

Een kaderwet

De als definitief bedoelde strafrechtelijke kaderwet die als Meststoffenwet-1987 bekend zou komen te staan was ontegenzeggelijk beter van redactie dan de Interimwet die ook bedoeld was als een tijdelijke bestuurlijke oplossing om de voortgezette uitbreidingen van varkens- en pluimveehouderijen drastisch de kop in te drukken. Ik noteer dat de kredietgevers onder hypothecair verband deze overgangperioden, waarin op deze bouwstoppen nogal veel uitzonderingsbepalingen bestonden gebruikten om de agrariërs nog even op de valreep te verleiden tot de duchtige uitbreiding van hun bedrijfsopstallen en de daarmee verbonden technische voorzieningen voor de massale voedingen en

mestruimingen binnen het overigens grondloze bedrijf. En ik wijs daarbij vooral naar de RaBobank die daarbij toch de indruk wekte boeren te willen overhalen tot een *va banque*-spel dat hun nazaten generaties nadien bleef opzadelen met annuïteiten voor de aflossingen van schulden die verbonden waren met sterk verouderde apparatuur en gebouwelikheden.

Nieuwe afbouwende fokprogramma's

Want de massale aanpak van het fokprogramma eiste geheel nieuwe doorstroomvoorzieningen, ventilatiemethodes en voedselverstrekkingen, die onderhevig waren aan jaarlijks veranderende inzichten. De excepties voor de varkenshouderijen waren ook weer vaag en poli-interpretabel opgesteld. Er werd bij de vraag of van een uitbreiding sprake was verwezen in de uitvoeringsregelingen naar landbouwtellingen, waarvan het moment niet exact gedefinieerd was en de tellende instantie die gecertificeerde afschriften van de telresultaten kon afgeven ook nogal in het vage werd gelaten, met name of dat dan een publiekrechtelijke, ambtelijke, dienst moest wezen.

En verder konden bedrijven die tijdens de interimperiodes een Hinderwet- of bouwvergunning voor bedrijfsuitbreiding hadden aangevraagd ook van de Interimwet Meststoffen uitgezonderd worden, maar de criteria daarvoor waren ook weer niet duidelijk. Bij alle excepties gold ander overgangsrecht. Bij de finale Meststoffenwet was dat anders, maar die hield de discommunicatie met het Algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht gewoonweg *grosso modo* in stand.

Verder was overduidelijk de bedoeling dat de boeren vervolgd zouden worden mét de rechtspersonen die zij wellicht hadden opgericht: een boer kon dus met zijn maatschap, zijn firma of de vennootschap gelijktijdig vervolgd worden, waarbij het aan de fantasie van het Openbaar Ministerie kennelijk overgelaten bleef of het de boer daarnaast ook nog eens wilde vervolgen als feitelijke opdracht of leidinggever aan de verboden gedragingen, begaan binnen de sfeer van de rechtspersoon. Dat hield in dat van het beginsel dat één rechtssubject – natuurlijk persoon of rechtspersoon – maar één keer voor hetzelfde feitencomplex vervolgd kon worden, het veelgeroemde *ne-bis-in-idem* beginsel – aardig in het gedrang kon komen afhankelijk van de redactie van de introducerende tenlasteleggingen die ter zitting op dit punt ook weer veel bijgesteld werden met wijzigingen ter zitting. Maar het leek erop, dat de finale doelstelling van de Meststoffenwet nu duidelijk was: evenwichtsbemesting met fosfaat in 2000.

Wanneer is sprake van mestuitrijden?

Dat leek weer glashelder, totdat de vraag werd gesteld: bedoelt men hier feitelijke bemesting met blijvende fosfaatdepositie *in Nederland* of bedoelt men hier het uitrijden of verspreiden hoe dan ook met mest waarin fosfaat zit *binnen de gemeenschappelijke rechtsruimte* van de Europese Economische Gemeenschap? De toelichtingen gaven aan dat de wetgever hier in opdracht van Brussel de ecologie binnen die Gemeenschap wilde zekerstellen. Dan lag dus dat laatste voor de hand. Maar als de wetgever aan wilde blijven sluiten bij het Algemeen Deel, dan moest het territorialiteitsbeginsel ex artikel 2 van dat Deel de doorslag geven.

Dan, bij aansluiting bij dat artikel 2, was dus bedoeld: iedere verspreidende handeling met stikstofdepositie en fosfaatafzet binnen het grondgebied van Nederland. Er waren nogal wat boeren in de oostelijke grensstreken die met Duitse boeren een soort meststoffenafvoer-contract hadden gesloten: de boeren mochten hun overschotten uitrijden in en aan de Duitse grond elders oostelijk van de geografische grensscheiding. Dat soort wegwerken van mest in het buitenland viel dus niet onder de actieradius van de finale Meststoffenwet – die overigens, dat bleek al snel, helemaal niet het legislatieve eindbod zou zijn in deze vermoeiende sectorale race.

Massale dagvaardingen met tenlasteleggingen tegen gezinnen

Het Openbaar Ministerie meende echter nu wel greep te hebben op het te bestrijden fenomeen en het daartoe leidende gedragingscomplex met veel deelnemers. Het ging over tot massale dagvaardingen. Boerenfamilies kregen een ingewikkelde reeks gele formulieren uitgereikt met daarop een onbegrijpelijke reeks volzinnen uitgeprint via voorgeprogrammeerde tekstverwerkers. Bediend door parketssecretarissen die alleen data, kwantiteiten of mogelijke kwantificeringen van mestoverschotten, plaatsen, verspreidingsmiddelen en methoden moesten invoegen op de opengelaten plaatsen in het computerprogramma.

Ze waren niet te lezen, deze tenlasteleggingen, en ook konden ze niet echt goed voorgedragen worden. Het Bossche en Roermondse Parket hadden de leiding bij deze indagingen. Het eerste koos als nevenzittingsplaats voor de Brabanthallen. En daar zag men dan moeder de vrouw, zonen en tractorbesturende dochters met vergramde vaders achter het hekje bijeengroepen, gescundeerd door boekhouders, accountants en klerken van de NCB. Met een bataljon advocaten erachter die van het meststoffenrecht gehakt maakten. Bedenk: deze gezinsleden kregen bij veroordeling een bezwarende aantekening in hun crimineel antecedentenregister. Daarin stond dat zij een economisch misdrijf hadden begaan, soms meermalen begaan.

Geen VOG meer

Maar dat hield in dat de zoon die een tractor had bestuurd met een aangekoppelde mestsproeier ook geen VOG meer kon krijgen. Geen Verklaring Omtrent het Gedrag, dat immers nu niet vlekkeloos was. Hij kon bij de sollicitaties nadien elders zo'n VOG niet overleggen, terwijl de rijksoverheid tegelijkertijd bevorderde dat steeds vaker door werkgevers om een VOG werd gevraagd, in de Hele Europese Unie overigens. Zo'n zoon was er voor de rest van zijn effectieve bestaan mooi klaar mee. Dat kwam meestal pas op de openbare strafzitting aan de orde. Het was een deerniswekkende, nauwelijks kluchtige, vertoning van een massaspel, Carel Briels zaliger nagedachtenis waardig. Briels organiseerde in 1946-1950 gigantische bevrijdingsfeesten in voetbalstadions waarbij spreekkoren en massale fanfares de velden op- en afmarcheerden, nu eens in jubelend geschetter, dan weer in smartelijk rouwklagen uitbarstend terwijl niemand op de tribunes begreep welke scène uit het programmaboekje nu weer opgevoerd scheen te worden.

De gestandaardiseerde massavervolgingen

Nadat wat zwakkere plekken in de strafvervolgstrajecten waren gedicht kwamen de procedures onder een voortvarend Openbaar Ministerie ook landelijk goed op gang, centraal aangestuurd door een Procureur-Generaal voor milieuzaken. Deze magistraat was mevrouw Winnie Sorgdrager, die het ressort Arnhem destijds beheerde en nationaal coördinerend vaart zette achter de toepassing van bestuurlijke dwangmaatregelen waarbij alle bedrijfsactiviteiten op de boerderijen opgeschort of geschorst konden worden hangende de staat van rechtsaanhangigheid van de hoofdzaak. Dat betekende feitelijk dat de bedrijven volledig lam gelegd konden worden niettegenstaande de aanwending van hogere voorzieningen tegen een veroordeling in eerste aanleg.

De Europese Nitraatrichtlijn

Centraal stond daarbij officieel de implementatie van de steeds weer herziene Nitraatrichtlijn die tot doel heeft het verminderen en voorkomen van waterverontreiniging door nitraten uit agrarische bronnen. Dat was de doelstelling. En die was dus aanmerkelijk ruimer dan die bij de Interimwet was opgegeven. Iedere waterverontreiniging was onderwerp van de richtlijn, niet alleen het grondwater of het oppervlaktewater en de term “nitraten” was ook veel ruimer dan de oorspronkelijke fosfaten en stikstoffen die bij de landbouwtellingen waren aanvaard. Verder ging de richtlijn uit van een

forfaitaire fixatie van de nitraatstoffen bij bepaalde diereenheden: varkens, melkvee en pluimvogels. Brussel stelde verder een gefaseerde ophoging van deze forfaitaire nitraatuitstoot in het vooruitzicht.

Brussel schreef niet voor, dat het nitraatuitstootverbod strafrechtelijk moest worden gehandhaafd. Dat liet het aan de lidstaten over. Bestuurlijke aanpak kon ook. Nederland koos echter, omdat de Interimwet dat nu eenmaal had gedaan, voor de weg van de strafrechtelijke handhaving, nog steeds aansluitend bij het arsenaal dat ook de WED kende. Het had ook anders gekund, zeker, maar deze beslissing was nu eenmaal genomen, de AID was aldus ook geïnstrueerd en opgeleid, het zou weer omvangrijke vertraging opleveren als men toch exclusief zou gaan handhaven via bestuurlijke reacties. Het was een kwestie van efficiëntie. Aldus de toelichtingen. Maar was dat ook echt wel zo? Het strafrecht, mits te dezen serieus genomen, had toch óók belangrijke principiële remmingsmechanismen in het handhavingstraject. Want de boer die aantoonbaar fosfaatarm wist te voeren was in staat de nitraatuitstoot aanmerkelijk te reduceren, maar hij kreeg geen reductie in het strafvorderlijk traject omdat de forfaitaire – dus fictieve – nitraatuitstoot per eenheid vaststond. Dat gaf de richtlijn op.

Het strafvorderlijk onschuldvermoeden

Maar was dat eigenlijk wel te rijmen met de onschuldpresumptie dat iedereen geacht werd onschuldig te zijn aan de verweten gedraging totdat het tegendeel bewezen was? Kijk: als het waar was dat het kabinet ging om het tegengaan van nitraatuitstoot binnen de territoriaal bepaalde ecologie van Nederland, dan was het strafrechtelijk schuldverwijt toch gecentreerd rond die uitstoot van die stof?

Maar wanneer men dan de fictie hanteerde dat een kip een bepaalde nitraatstoot per jaar veroorzaakte dan was er toch een sprake van een daderschapsvermoeden ten laste van de kippenboer te Someren die massaal kippenstront uitbracht? Die boer had er dan toch niks aan dat hij fosfaatarm voerde? En wáárop steunde die fictie dan eigenlijk in de Meststoffenwet zelf? Waar stond deze omkering van de bewijslast wettelijk uitdrukkelijk gedefinieerd? En als ze ergens ondergeschoven was, niet traceerbaar op het eerste gezicht, was die wet dan niet in flagrante strijd met artikel 6 van het Europese Verdrag betreffende de Mensenrechten? Dat kende toch de onschuldpresumptie als dwingende waarborgnorm?

Was die wet op dit punt dan eigenlijk niet generiek ontoepasselijk op basis van onze eigenste Grondwet via de artikelen 93-94? Stond in artikel 94 niet uitdrukkelijk een voorrangregeling tussen grondrechtsverdragen enerzijds en nationale wetten anderzijds? Werd de toepasser van zo'n wet daarin niet geïnstrueerd die nationale wet niet toe te passen? Of was de Meststoffenwet soms geen "wettelijk voorschrift" in de zin van dat artikel 94? Maar waarop grondde men dat? Deze verweren werden in de Brabanthallen wel degelijk gevoerd. Maar een reactie van Openbaar Ministerie en rechter waarin ze overtuigend werden terzijde gesteld met toereikende motiveringen via de rechtsgeschiedenis van wet, grondwet en verdrag bleef uit. En niet alleen onder dit paradigma werden de boeren met een kluitje in het riet gestuurd.

Het opportuniteitsbeginsel

Vooral de hantering van het strafvorderlijk opportuniteitsprincipe ingevolge artikel 167 van het Wetboek van Strafvordering bleef kwestieus: het vervolgingsbeleid was niet voorspelbaar en echte handvaste criteria waren in de richtlijnen voor de Officier van Justitie niet te onderkennen. Was eigenlijk verheimelijkt doel niet van deze inzet van het strafrecht om de grondpolitiek in het overbevolkte Nederland geheel te herijken? Om de agrarische grond te re-alloceren ten behoeve van luxe woningbouwgebieden met daartussen in op golfbanen lijkende Engelse landbouwparken? Berlijn aan de Noordzee, zoals een prominent D66-er zich later per ongeluk liet ontvallen? Met ontoereikende schadeloosstellingen voor de ontrechte boeren? Deze verdenking begon in deze jaren bij de doelgroep te ontstaan.

De adressaten van de Interimwet van 1984 konden aan de memorie van toelichting en die van antwoord geruststellende waarborgen ontlenen: de wet was inderdaad overduidelijk gebrekkig en zeker op bepaalde punten lacuneus geredigeerd. Er was wellicht niet voldoende rekening gehouden met de mogelijke verstrekkende inbreuken op het private eigendomsrecht van de boeren, vooral dat betreffende de grondloze intensieve veeteeltbedrijven in de breedste zin van het woord. Dit soort onroerende goederen die hyperintensief uitgenut moesten worden per vierkante meter met zoveel uiterst kostbare mechanische apparatuur aard- en nagelvast eraan verbonden en tot geen enkel ander doel bruikbaar dat dat wat intrinsiek met het desbetreffende agrarische bedrijf verbonden was waren eigenlijk zeldzaam in Nederland.

Het bijbehorende conservatoire handhavingsarsenaal mocht het tot vervolgingen komen, dat onmiddellijk toepasselijk was – en hier moest men denken aan bedrijfsstillegging, verbeurdverklaring van of aantrekking aan het verkeer van de *instrumenta sceleris* was ruimhartig aanwendbaar door het Openbaar Ministerie. *Instrumenta sceleris*: potjeslatijn voor: de middelen, de instrumenten, waarmee het delict was begaan. Die instrumenten hoefden niet typisch ontworpen te zijn of in elkaar gezet voor een misdadig doel. Een tractor, een dieselmotor, een handspade, een ventilator, een aggregaat: dat konden allemaal dat soort instrumenta zijn. Ook combines, silo's, schakelkasten en computers. Het Openbaar Ministerie wist verrekte goed dat het maar de harde schijf hoefde te verwijderen uit het computersysteem dat de grub aanstuurde, en het hele varkensteeltprogramma voor de komende weken lag eruit. Het

Openbaar Ministerie kon daarmee niet alleen directe kapitaalvernietiging te weeg brengen. Het kon een bedrijf onherroepelijk van de markt dringen, nog terwijl de opsporingshandelingen gaande waren. De boer kon wel bezwaar aantekenen tegen de inbeslagname. Maar produceren conform de lijn, dat kon hij niet. Vaak was hij, nadat het beslag door de rechter alsnog werd opgeheven, failliet. En zijn familie óók. De schade was voor de boer en zijn bedrijf onherstelbaar.

De term instrumenta sceleris was vaag. Ze bleek alle mechanische middelen te omvatten waarmee de verboden fosfaatuitstoot kon worden voorbereid, begunstigd of verheimelijkt. Ze kon dus leiden tot een breed areaal van inbeslagnemingen. Dat kon versturend werken op deze economische sector. De wetgever wist het, gaf het toe en zei ook toe dat ten gronde zou worden heroverwogen of deze betrekkelijk onbeperkte machtigingen die daarin besloten lagen en die tot onherstelbare cascadeschades konden leiden — ook nadat was beslist in een onherroepelijke einduitspraak door de rechterlijke macht tot en met een verwerpingsarrest van de Hoge Raad tot nietigheid van dagvaarding, vrijspraak of ontslag van alle rechtsvervolging — nader kritisch geëvalueerd zouden worden in een meststoffenbeleidsnota in 1987. Bij die nota zouden alle belanghebbenden betrokken worden.

De beloofde bestuurlijke afdoening

In 1987 zou er een soort meststoffenconstitutie liggen bij de volksvertegenwoordiging: een wettelijke kaderwet voor het langere termijn nitraatbeleid van de Nederlandse overheid. Die grondwet zou meteen het raamwerk bieden voor organieke uitvoeringsregelgeving met een aan de Algemene wet bestuursrecht — die toen nog in volledige voorbereiding was — ontleend procesrecht dat op bepaalde onderdelen echt maatwerk zou opleveren horend bij deze agrarische bedrijfsvoeringen die zo veel diepte investeringen vereiste. En die dus van de investeerder een bestendige langere termijn bedrijfspolitiek vooronderstelde, want anders kon hij zelfs geen krediet vinden bij de banken waarvan hij in toenemende mate afhankelijk werd tot ver in de generaties na hem. Dat raamwerk zou allesomvattend zijn en instructie- en waarborgnormen geven die transparant de gewenste ecologiepolitiek borgden.

De eersten zouden gericht zijn tot de lagere overheden die uitvoeringsbesluiten zouden geven, de tweede waren direct tegen die overheden in procedures inroepbaar. De overheden zouden dus maar een beperkte marge hebben voor typisch ad hoc-beleid. In 2012 zou dan de stikstof- en fosfaatbalans voor landbouwgronden universeel te codificeren zijn. Dat kostte tijd. Het ging, daar was iedereen het over eens, om een volstrekt nieuw rechtsgoed, de nationale, typisch Nederlandse ecologische integere identiteit. Nederland gold als overbevolkt, waterstaatkundig moeilijk beheersbaar en hoogst kwetsbaar doordat het eigenlijk een enorme transidelta was voor de West-Europese bevolking die ook nog eens steeds meer consumeerde, toenam (toen nog wel) en industrieel steeds intensiever expandeerde. Dat moest de rijksoverheid toch in kaart brengen. Het was te doen. Maar kostte tijd. Daarna konden zekerheden geboden worden. Maar natuurlijk bleek dat traject illusoir.

Brussel wil steeds grotere grootschaligheden

De Meststoffenwet-1987 was niet definitief. Want het Europees nitraatbeleid was volop in ontwikkeling. En de Gemeenschap hijgde schaalvergroting na en liet allerlei mediterrane staten toe tot de vrijhandelsassociatie die van ecologisch beheersbeleid nog nooit gehoord hadden en ook niet van plan waren dat serieus te nemen. Voorlopig zeker niet. Toen ook Balkanstaten zonder veel problemen werden toegelaten was dat duidelijk en ook dat het nitraatbeleid omgegooid moest worden. Al bleef men uitgaan – voor het oog – van de richtlijn van 1991.

Maar daar kwamen nu heel erg veel uitvoeringsbesluiten aan vast te hangen die ook weer niet intrinsiek samenhangen. Waaronder de besluiten waarmee een staat voorshands onttrokken werden aan de werking van die richtlijn. De derogatiebesluiten die voor nieuwkomende staten voorlopig aanmerkelijk

milder waren dan die voor Nederland, in verhouding tot diens bovengeschetste benarde deltapositie. De connectie met de zeespiegel. De getijden die daardoor zich ver landwaarts bleven meedelen aan het grondwaterpeil.

Verdere nationale strafrechtelijke optuigingen

De Meststoffenwet-1987 werd dus steeds verder opgetuigd met strafbaarstellingen en handhavingsarrangementen die soms bestuurlijk en soms strafvorderlijk waren. En een integrale herijking van de aansluiting bij het meergemelde Algemeen Deel zat er stomweg niet in. Den Haag vond het niet nodig. Het legde steeds meer instructienormen uit en rolde een handhavingspatroon over het segment dat niet veel meer had te doen met de strekking van de nitraatrichtlijn. Die overigens in een technisch jargon was gesteld, vooral in connectie met de uitvoeringsbesluiten, die een academische studie chemie vooronderstelde.

Wijziging op wijziging volgde en de vraag kon rijzen of de Meststoffenwet eigenlijk niet de basis werd voor een integrale *machtigingswet* tot agrarische bedrijfsonteigening. Progressieve partijen zagen daar geen bezwaren in. De boeren hadden al zo lang boven de wet gestaan, dat ze tijdelijk ook best buiten de wet konden gesteld worden, leek het electorale parool. Dat deed het goed. Alleen niet in Peelland, Kempenland en De Meijerij. Daar wisten de slachtoffers van dit handhavingssysteem wel beter en anders. Maar ze golden nu als klimaatontkenners. Schurken. De stikstofkaarten die daarbij hoorden had het kabinet in 2021 al in de kontzak. Berlijn aan de Noordzee zei Rob Jetten al, de minister voor Klimaat en Energie in het kabinet Rutte sinds 2022. Klimaat ging boven al. Wie zou dat durven betwisten? Vooral omdat het een dooddoenende gemeenplaats is. Klimaat, wie kan er tegen zijn?